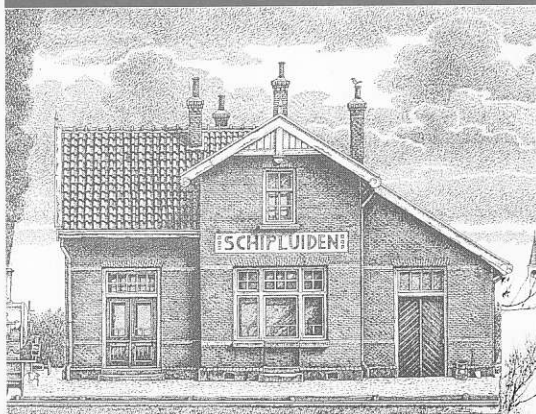
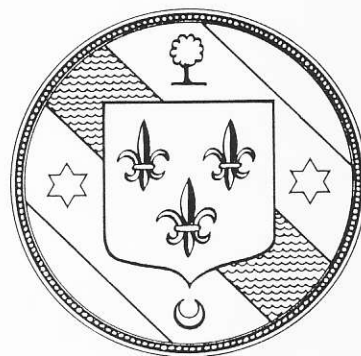

J A A R V E R S L A G

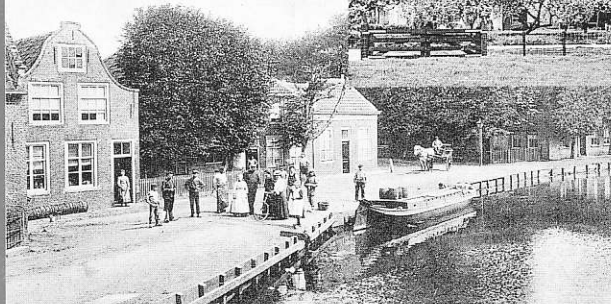
1995 - 1996

Museum Het Tramstation Schijpluiden

Kerkdorp 't Woudt

Den Hoorn, prentbriefkaart 1905

Inleiding

Het uitkomen van het jaarverslag van de Historische Vereniging Oud-Schipluiden in de maand december is sinds jaren een traditie. Aan het eind van het kalenderjaar wordt er gewoonlijk heel veel teruggeblikt. Oud-Schipluiden doet dat ook en ziet om naar een geslaagd verenigingsjaar, dat op 31 augustus 1996 eindigde. Hoewel het aantal actieve leden vermindert, groeien de werkzaamheden in kwaliteit. De Vereniging verbetert nog steeds haar presentatie. Dit blijkt vooral uit het secretariaatswerk en de syllabi die bij de tentoonstellingen verschijnen. Het is ook prettig te constateren, dat het aantal auteurs binnen de Vereniging op niveau blijft. We zijn in staat om vrijwel alle uitgaven zelf te verzorgen, van schrijfwerk tot bindwerk.

Bezoekers die enkele jaren niet in het museum zijn geweest, constateren ook daar een verbetering van de presentatie. Omdat de veranderingen geheel in eigen beheer worden verricht, zijn de kosten hiervoor gering. Wel wacht ons nu een ingrijpende renovatie van de werkkamers op de eerste verdieping. Hiervoor zijn grote uitgaven nodig. Gelukkig kan de Vereniging hiervoor terugvallen op de Stichting Tramstation Schipluiden, die fondsen verwerft, o.m. door het jaarlijkse boelhuis, waarmee het gebruik van het museum verbeterd kan worden. De subsidie van de gemeente stelt ons in staat om een belangrijk deel van de vaste lasten te betalen.

Het museum- en het bibliotheekwerk vragen de meeste tijd van de leden. De andere taken van de Vereniging, zoals het verzorgen van lezingen en excursies, werden in het afgelopen jaar niet verwaarloosd. Een groot aantal liefhebbers van de lokale en regionale geschiedenis kon weer kennis nemen van verschillende aspecten van ons onderzoekswerk. Het aantal leerlingen dat een beroep op de Vereniging en het museum doet, stijgt sinds de invoering van de basisvorming in het voortgezet onderwijs. Bij verschillende vakken zit het omgevingsonderwijs in de kerndoelen, bovendien worden de scholieren steeds meer gestimuleerd om eigen onderzoekjes te verrichten.

Moeizaam verloopt in Schipluiden de ontwikkeling van het monumentenbeleid. In een gemeente waar zoveel verandert, moeten we zuinig zijn op het cultuurhistorisch erfgoed. Het landschap en de historische bebouwing bepalen samen in belangrijke mate de identiteit van onze gemeente. De gemeentelijke uitgave van de toekomstschets "Schipluiden op de kaart" schept ook verwachtingen ten aanzien van de versterking van de waardevolle cultuurhistorische kenmerken. Oud-Schipluiden rekent het tot haar taak om de planologische ontwikkelingen binnen de gemeente kritisch te volgen.

Alle activiteiten in het afgelopen verenigingsjaar waren alleen mogelijk dankzij de daadkracht van een kleine groep leden. Het bestuur bedankt alle betrokkenen voor de betoonde inzet en belangstelling.

In het jaarverslag wordt deze keer - naast de vaste bijdragen - specifieke aandacht besteed aan 'De molenbaard van de Harnaschmolen' en het 'Begraven in Schipluiden'. We wensen alle ontvangers van dit boekwerkje veel leesplezier toe.

J.W. Moerman, voorzitter Historische Vereniging Oud-Schipluiden,

Schipluiden, december 1996.

Inhoud

Voorwoord	1
Verslag van de secretaris	3
Museum Het Tramstation	5
Het archief en de bibliotheek van de Vereniging	8
De 1995 kroniek van Schipluiden	11
De molenbaard van de Harnaschmolen	14
Korte geschiedenis van de Harnaschmolen	16
De doden, Michaël en Schipluiden	18
De roodbontzandstenen sarcofaag gevonden bij de kloosterkerk van Sion (Gemeente Rijswijk)	20
Bontzandsteen. Toelichting op het begrip "Bontzandsteen" in het artikel van Heinsbroek	24
De lijkstoet van Otto van Zevender (1638)	25
Het legaat van Adriaan Bachman aan de Hervormde Gemeente Schipluiden ...	28
Het kerkhof aan de Lookwatering	33
Een dramatisch ongeluk	36

Verslag van de secretaris

H. Brik

Bestuur, leden en vrienden

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:

J.W. Moerman	voorzitter
O. Spinnewijn	vice-voorzitter
H. Brik	secretaris
W.J.A. Olsthoorn	penningmeester

De heer P.J.M. van Giesen nam, wegens langdurige afwezigheid van de heer W.J.A. Olsthoorn, gedurende het gehele verenigingsjaar het penningmeesterschap waar.

De coördinatoren van de verschillende commissies waren:

Bibliotheek	O. Spinnewijn
Genealogie	L.M. Varekamp
Museumgebouw	D.R. Jonker
Restauratie	J.W. Moerman
Tentoonstellingen	J.C. Brik-Heijting

De Vereniging was in het bestuur van de Stichting Tramstation Schipluiden vertegenwoordigd door mevr. M.L. ten Horn-van Nispen (secretaris), de heer A. van den Engel (penningmeester) en de heer A.A. Olsthoorn; in de Stichting Heropbouw Toren Keenenburg door mevr. R. Visser-Rotgans; in het Anjercomité door de heer H. Brik en in de Monumentencommissie door de heer J.W. Moerman. De contacten met het Centrum voor Streekhistorie in Honselersdijk werden verzorgd door de heer O. Spinnewijn en mevr. L.M. Varekamp.

De heer J.W. Moerman nam deel aan het Westlandse overleg om tot een gezamenlijke gids te komen, waarin de Westlandse monumenten worden beschreven.

Aan het einde van het verenigingsjaar bedroeg het aantal leden 25, het aantal vrienden 135. Het aantal leden nam af met één. Het aantal vrienden steeg met acht.

De heer D.C.J. van Eck, lid sinds 1991, overleed op 14 september 1996. De heer Van Eck heeft enkele jaren geassisteerd bij de voorbereiding van nieuwe tentoonstellingen. De heer J. de Hoog, vriend sinds 1992, overleed op 20 januari 1996.

Vergaderingen en werkbijeenkomsten

Het verenigingsjaar liep van 1 september 1995 tot en met 31 augustus 1996.

De leden vergaderden op 1 september 1995, 13 oktober, 1 december, 9 februari 1996, 22 maart, 19 april, 5 juni en 30 augustus.

Tijdens deze vergaderingen werden plannen gemaakt voor lezingen, voor nieuwe tentoonstellingen, excursies en andere activiteiten. De tentoonstellingscommissie kwam afzonderlijk bijeen.

De vergadering van 19 april 1996 was bijna geheel gewijd aan één onderwerp: "Hoe betrekken we meer personen bij het actieve werk in vereniging en museum?". Helaas heeft dit tot nu toe niet veel opgeleverd. De Vereniging kampt nog steeds met een tekort aan actieve leden voor het noodzakelijke werk in het museum zoals archivering, het inrichten van nieuwe tentoonstellingen en het houden van toezicht tijdens de openingsuren.

Lezingen

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Historische Vereniging Oud-Schipluiden hield onze voorzitter de heer J.W. Moerman op 17 november 1995 in het Jeugdhuis aan de hand van een groot aantal dia's een lezing over de grote en kleine ontdekkingen die in de afgelopen kwart eeuw in verenigingsverband zijn gedaan. Deze lezing trok dermate veel belangstelling dat enkele tafels noodgedwongen tot zitplaats moesten dienen. Naast onze huidige burgemeester mochten we ook oud-burgemeester drs P.J. Bolten verwelkomen.

Na afloop van de lezing stond de deur van het Trammuseum open waar onder het genot van een drankje verder kon worden gepraat.

Op 23 april 1996 hield drs J.M. Koot, gemeente-archeoloog van Rijswijk, in de Hoornbloem een lezing over de historie van Rijswijk waarbij ook de vroegere relaties met de gemeente Schipluiden ruim aan bod kwamen. Dertig belangstellenden bezochten deze interessante lezing.

Onze voorzitter verzorgde ook dit verenigingsjaar diverse lezingen over regionaal-historische onderwerpen voor zusterverenigingen en andere groepen.

Excursies en andere activiteiten

Op 7 oktober 1995 werd een boelhuis gehouden in de "orgelloods" van de heer J. van den Ende, Willemoordseweg 3. Door afslager J. Kroes werd een groot aantal antieke voorwerpen, curiosa, gereedschappen etc verkocht. Het batig saldo (f 2.842,-) kwam ten goede aan Museum Het Tramstation.

Op 6 mei 1996 werd vanuit het Tramstation door Radio West een uitzending verzorgd in de vorm van interviews met de heer O. Spinnewijn en de heer A. de Bruyn.

Op 18 mei 1996 werd, onder aanvoering van de heer J.M. Koot, een excursie gehouden naar een aantal, deels minder bekende historische plekjes in Rijswijk, zoals het landgoed Den Burgh, de Naald in het Rijswijkse Bos en het landgoed Te Werve met een originele duiventoren. Aan deze zeer interessante excursie namen 28 personen deel.

Op 3 november 1995 en 23 september 1996 verscheen een nieuwsbrief voor leden en vrienden.

Publicaties van leden

Van de hand van mevr. M.L. ten Horn-van Nispen verschenen de volgende publicaties:

- "400.000 Jaar Maatschappij en Techniek", 176 pag. (aug. 1996).
- "Infrastructuur, vervoersstromen en waterstaat", in:
"Geschiedenis van Noord-Brabant. Deel I. 1796-1890", p. 152-165, maart 1996.
- "Verbindingen brengen volledige ontsluiting", in:
"Geschiedenis van Noord-Brabant. Deel II. 1890-1945", p.118-130, oktober 1996. Beide delen onder redactie van H.F.J.M. van den Eerenbeemt.
- Syllabus bij de tentoonstelling " 't Gemak dient de mens".

Van de in het vorige jaarverslag opgenomen bijdrage van de heer L.M. van Velzen, "Woudse turf - Het ontstaan van een droogmakerij", verscheen een afzonderlijke 34 pagina's tellende uitgave. Vooral bij de bewoners van de Woudse Droogmakerij vond deze uitgave veel aftrek. Inmiddels is een derde oplage verschenen.

In "Westlands Streekhistorie" verscheen van J.W. Moerman "De Delftse schilder Johannes Vermeer trouwde in Schipluiden!" (Jrg. 5, Nr. 3/4, p. 9, 1996) en van O. Spinnewijn "De Kruikiuskaart van Delfland" (Jrg. 5, Nr. 5, p. 8-9, 1996).

H. van der Kuijl schreef het artikel "De muntvondst bij de Schaapweimolen", in: Jaarboek 1996 van de Historische Vereniging Rijswijk, p. 93-102.

In de Midden-Delfkrant verschenen van de hand van twee van onze leden de volgende artikelen:

H.P. Tetteroo, "Rijksweg 19: over twee halve wegen" (okt. 1995).

H.P. Tetteroo, "Rijksweg 19: ministerie wil doorbuldozeren" (maart 1996).

J.W. Moerman, boekbespreking "5000 Jaar wonen op veen en klei" (maart 1996).

H. Brik schreef de syllabus "Dokter Reijnders, een veelzijdig man", waarvoor zeer veel belangstelling bestond. Intussen is een derde oplage verschenen.

Informatie

Een vijftal particulieren vroeg informatie over hun voorouders, over de regio of over de activiteiten van de Vereniging.

De Stichting Jacob Campo Weyerman vroeg informatie over de voormalige molen in de Klaas Engelbrechtspolder

Financiën

Van de Gemeente Schipluiden werd een subsidie ontvangen van f 2.000,-.

Ook dit jaar kregen we weer een gift van f 200,- van de Rabobank. Daarnaast schonken twee particulieren ons een bedrag van respectievelijk f 500,- en f 1000,-.

De hoogte van de contributie is sinds september 1994 gelijk gebleven. De minimale contributie bedraagt voor leden f 35,- en voor vrienden f 20,-.

Museum Het Tramstation

J.C. Brik-Heijting

Inleiding

Het afgelopen verenigingsjaar is een goed jaar geweest. Het museum mag zich verheugen in een groeiend aantal bezoekers. Ook is museumbezoek erg in trek als onderdeel van familiefeesten en reünies.

De permanente tentoonstelling over de Keenenburg en de semipermanente tentoonstelling over de WSM is een goede greep geweest. Degenen die speciaal voor de Keenenburg of voor de WSM komen, worden nu niet meer teleurgesteld. Bovendien is er, mede door de wisselende tentoonstellingen, verder altijd genoeg te zien. De door de Historische Vereniging Rijswijk geschonken houten vitrines bieden nu meer expositiemogelijkheden. De vitrines passen bovendien goed in de wachtkamer.

Voorzieningen en aanwinsten

Ook dit jaar zijn er door dhr. D.R. Jonker een aantal voorzieningen getroffen om de tentoongestelde voorwerpen beter tot hun recht te laten komen. Zo zijn de beide keukenkastjes voorzien van TL-verlichting. Dit is een hele verbetering daar deze kastjes in een nogal donker hoekje zitten. De verlichting met spotjes in de wachtkamer voldoet naar tevredenheid. Al eerder is in de Keenenburgkamer verlichting aangebracht in de wandvitrine, waardoor deze kamer in z'n totaal een wat betere lichtval kreeg. De verlichting in de stationskamer is nog niet optimaal, deze zal nog moeten worden verbeterd.

Het ophangen van platen, lijsten, etc. veroorzaakte nogal wat beschadigingen aan de muren. Om dit te voorkomen is door dhr. Jonker in de drie tentoonstellingsruimten een permanente rail bevestigd waaraan door middel van gordijnrolletjes met nylondraad platen en lijsten op elke gewenste plaats kunnen worden opgehangen.

In de kelder is door de gemeente de waterpomp vervangen. Aan de wateroverlast is hiermee een eind gekomen.

Naast de eerder genoemde houten vitrines kunnen dit jaar verscheidene aanwinsten worden gemeld.

De qua formaat grootste aanwinst is ongetwijfeld de baard van de Harnaschmolen (zie pag. 14 t/m 17) die door dhr. Jonker nauwgezet is opgeknapt en in de juiste kleuren is geschilderd. De molenbaard heeft een vaste plaats gekregen boven de openslaande deuren van de wachtkamer. Een fotopaneel en een bakje met informatie is naast de deur bevestigd.

Verder is een apparaat aangeschaft voor het thermisch binden van o.a. syllabi en jaarverslagen. Hierdoor is de presentatie van de uit te geven publicaties aanzienlijk verbeterd.

Na afloop van de tentoonstelling "Industriële Archeologie in Beeld" is een aquarel van het Tramstation, gemaakt door Marja Straver, aangekocht.

Voor de tekstverwerking en de opslag van databestanden is een tweedehands PC met monitor aangeschaft. Deze PC, hoewel slechts uitgerust met een 286-processor, werkt aanzienlijk sneller dan de oude.

De volgende voorwerpen zijn ons geschonken:

- Twee oude stukjes zeep in originele verpakking.
- Een paar klompen met binnensloffen.
- Een ingelijst tableau van vier ontwerpen van het vignet van de Vereniging, geschonken door de maker, dhr J. Ham.
- Een schilderij en twee pentekeningen van mevr. J.A.M. Langelaan, geschonken door de fam. Langelaan. Dhr Jonker heeft deze opgehangen in de "naïeven-galerij".

Tentoonstellingen

In het verslagjaar 1995-1996 werd, naast de permanente expositie in de Keenenburgkamer, een zestal exposities gehouden:

"Industriële Archeologie in Beeld", van 9 september tot 15 oktober 1995.

Open Monumentendag 1995 stond in het teken van *Industriële Monumenten*. Omdat onze Vereniging zelf in een dergelijk monument is gehuisvest en er bovendien in Schipluiden nog een aantal van dit soort monumenten staan, is hier een tentoonstelling aan gewijd. De opening vond plaats op Open Monumentendag. Cursisten van de Schipluidense beeldend kunstenaar Rina Groot hebben ter afsluiting van de teken- en schildercursus in de open lucht een aantal objecten getekend en geschilderd met als thema *Industriële Monumenten*. Dit moderne werk, in combinatie met fotomateriaal uit ons museum, leverde een verrassende en weer eens heel andere tentoonstelling op dan wij gewend zijn. Het aantal bezoekers bedroeg 162.

"Dokter Reijnders, een veelzijdig man", van eind oktober 1995 tot eind maart 1996.

Een tentoonstelling geheel gewijd aan het leven en werk van dokter F.H. Reijnders, van 1927 tot 1961 huisarts in Schipluiden.

Op 29 oktober opende Maria Reijnders, een dochter van dokter Reijnders, de tentoonstelling door een gedicht van haar vader voor te lezen. Daarna waren er nog toespraken van onze voorzitter, dhr. J.W. Moerman en generaal. b.d. G. van Messel, bevriend met Reijnders sinds zijn Soesterbergse tijd en inmiddels ruim 90 jaar. De openingsmiddag, op verzoek van de fam. Reijnders op zaterdagmiddag, was een ware happening met bijna de voltallige familie Reijnders en een aantal oude vrienden.

Dokter Reijnders was niet alleen een goede huisarts, hij is op veel uiteenlopende terreinen werkzaam geweest. De tentoonstelling liet duidelijk zien dat hij een man was met brede interesses, culturele belangstelling en met een diepe religiositeit.

Buiten Schipluiden is hij bekend geworden door enkele bijzondere uitvindingen op het gebied van diathermie en stereoscopische film. Deze uitvindingen kwamen dan ook ruim aan bod in de tentoonstelling. De muziek die hij heeft gecomponeerd, de gedichten en de tekeningen die hij heeft gemaakt zorgden er voor dat de tentoonstelling erg gevarieerd en aantrekkelijk was. Hoe geliefd deze arts was in onze gemeente bleek ook door de grote belangstelling van ex-patiënten. Veel bezoekers moesten nog een keer terugkomen omdat ze, samen met andere bezoekers, te veel tijd hadden besteed aan het ophalen van herinneringen.

Het materiaal van deze tentoonstelling kwam uit het familiearchief van de fam. Reijnders. Na afloop van de tentoonstelling zijn de materialen en documenten die met de stereofilm te maken hebben, door de fam. Reijnders geschonken aan het Nederlands Filmmuseum.

De syllabus, verzorgd door H. Brik, completeerde het geheel. Het was een goed bezochte tentoonstelling, die door 325 bezoekers werd bekeken.

Tenslotte waren er drie gelijktijdig lopende tentoonstellingen, van 20 april t/m 28 september 1996:

" 't Gemak dient de mens".

Deze tentoonstelling ging over het toiletgebeuren in vroeger tijd. In de stationskamer waren naast afbeeldingen, boekjes, etc. over dit menselijk gebeuren eveneens pispotten in velerlei soorten en maten tentoongesteld, uit de periode 16de tot 19de eeuw. Verder waren een gemak, een glijgoot, andere oude toilet-potten en een paar urinaals te zien. In de Keenenburgkamer waren enkele pispotten van de opgravingen van kasteel Keenenburg tentoongesteld.

De meeste van deze voorwerpen zijn geleend van museum Jan Anderson te Vlaardingen.

Ook deze tentoonstelling werd begeleid door een syllabus, geschreven door mw. M.L. ten Horn-van Nispen.

"Westlandse Stoomtramweg Maatschappij".

Op veler verzoek hebben wij in de wachtkamer een expositie ingericht over de WSM. Deze bestond o.a. uit een aantal foto's, werktekeningen, een maquette en allerlei materiaal aanwezig in het museum.

In de keuken is een vitrine ingericht met materiaal over de WSM.

Minitentoonstelling over Johannes Vermeer

Daar het ook het jaar van Johannes Vermeer was en Vermeer in Schipluiden is getrouwd, in de schuilkerk in Hodenpijl in het jaar 1653, zijn we hier met een kleine expositie in één van de keukenvitrines op ingesprongen.

Een aardig detail is dat er enkele mensen speciaal voor deze kleine expositie naar Schipluiden zijn gekomen.

Het totaal aantal bezoekers aan deze drie tentoonstellingen bedroeg 457.

Overigens, niet alle bezoekers tekenen het gastenboek, het totaal aantal bezoekers ligt in ieder geval hoger. Dit geldt ook voor de andere tentoonstellingen.

Nieuwe en geplande tentoonstellingen

Op 13 november j.l. is een nieuwe tentoonstelling geopend: "Begraven in Schipluiden - rituelen door de eeuwen heen". Deze is te bezichtigen tot begin april 1997.

Daarna zijn gepland:

- Archeologie van Midden-Delfland.
- Het veilingwezen, met name de voormalige veiling in Den Hoorn.

Overige plannen

- Renovatie van de vergaderruimte: vervanging van de zeer rommelige open stelling door een vitrine, liefst met opbergruimte voor documenten. Eventueel andere vloerbedekking.
- Behandeling van de westelijke buitenmuur (vochtdoorslag).

Publicaties

In het Museum Het Tramstation liggen o.a. te koop:

- J.W. Moerman, 'Klooster, buitenplaats en tuinbouwgebied. De rijke historie van het Rijswijkse Sion'. (f 17,95).
- J.W. Moerman, '700 jaar kerkelijk leven in Schipluiden"', themanummer van de Midden-Delfkrant (f 5,-).
- J. Ham, 'Vier eeuwen Bonte Huys - een huisonderzoek op Den Hoorn' (f 24,50).
- O. Spinnewijn, 'Schipluiden-Den Hoorn 1940-1945'. (f 19,50)
- P. v.d. Broeke en H. van Londen, '5000 jaar wonen op veen en klei. Archeologisch onderzoek in het reconstructiegebied Midden-Delfland'. (f 17,50)
- H. Brik, 'Dokter Reijnders, een veelzijdig man', derde oplage (f 5,-).
- L.M. van Velzen, "Woudse turf", over de geschiedenis van de Woudsche Droogmakerij, die dit jaar 150 jaar bestaat, derde oplage. (f 7,50)

Binnenkort verwacht

- J.W. Moerman, 'Delft en Delfland, 750 jaar Delftenaren en hun omgeving'. In: 'Ach lieve tijd', deel 18. (f 7,95)

Prentbriefkaarten

Sinds kort zijn in het museum de volgende prentbriefkaarten te koop:

- Affiche van de W.S.M. uit ± 1920.
- Station W.S.M. te Schipluiden ± 1912.
- Station W.S.M. te Schipluiden. Thans Museum "Het Tramstation".
- Kasteel Keenenburg z.w. zijde. Schilderij van E. van Heck, naar een tekening van Roelant Roghman ± 1646.

De prijs bedraagt f 1,- per stuk.

Het archief en de bibliotheek van de Vereniging

O. Spinnewijn

De voorgaande jaarverslagen omvatten onder dit hoofd onder andere een omschrijving van één van de hoofdrubrieken waarin het documentatiemateriaal van de Vereniging is ondergebracht. Ook in dit jaarverslag is daarvoor weer ruimte gereserveerd. Zoals eerder werd uiteengezet zijn de hoofdrubrieken weer onderverdeeld in een aantal sub-rubrieken. Omdat niet elk onderwerp altijd onweerlegbaar in een bepaald vakje valt onder te brengen, kan een titel onder meerdere rubrieken in het systeem zijn opgenomen. In dat geval verwijst de kaartenbak naar de plaats waar de informatie gevonden kan worden.

In het jaarverslag 1994-1995 was "D", de vierde hoofdrubriek, aan de beurt. Het ging daar om informatie omtrent sociale en/of economische aspecten in onze regio.

In deze paragraaf komt de hoofdrubriek "E" aan bod. Die omvat de titels omtrent de genealogie en de persoonsbeschrijvingen welke directe banden met Schipluiden hebben. Deze rubriek omvat tot nu toe minder materiaal dan de voorgaande, maar de genealogische gegevens zijn dan ook beslist nog verre van volledig. De Vereniging zal uiteraard kant en klare aanvullingen steeds in dank aanvaarden. Denkt u in het voorkomende geval eens aan ons!

De hoofdrubriek "E" telt slechts drie sub-rubrieken, te weten:

E - 1 Algemeen

Hier wordt de meer algemene informatie ondergebracht, die van belang is voor onderzoek. Als belangrijke bronnen gelden hier bijvoorbeeld een aantal nummers van het maandblad "Ons Voorgeslacht", een uitgave van de Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie, enkele jaarboeken van de Nederlandse Vereniging voor Genealogie, maar ook werken die de herkomst van voor- en familienamen tot onderwerp hebben.

E - 2 De genealogie van geslachten in het streekgebied van Schipluiden

Deze aanduiding spreekt voor zichzelf. U kent ze wel: Ammerlaan, Arkesteijn, Bent-

velzen, v.d.Drift, Holtkamp, enzovoort, maar er ontbreken er nog vele. Wanneer u gehoor geeft aan de hiervoor gedane oproep kunnen we deze informatie completeren. Onder deze rubriek vallen ook de gedachtenisprentjes van onze vroegere medeburgers.

E - 3 Persoonsbeschrijvingen

Gewoonlijk gaat het hier om mensen die in Schipluiden op de één of andere manier, recent of in het verleden, aan de weg timmerden. Toch is deze rubriek niet alleen aan hen voorbehouden, voor interessante levensbeschrijvingen van een ieder zal een plaats worden ingeruimd. Enkele voorbeelden van wie in deze galerij al zijn opgenomen:

- J. Stalpaert van der Wiele, de hier in de omgeving tijdens de reformatie rondtrekkende missionaris en dr. J. de Koning, de predikant in Schipluiden die tijdens de oorlogsjaren zijn verzetsactiviteiten met de dood moest bekopen.
- Otto van Egmond, de kasteelheer van de Keenenburg, tevens vriend van Willem van Oranje, naast de heer A.J.A.L. Bruggeman, burgemeester van Schipluiden.
- De arts dr. F.H. Reijnders, naast J. Derksen van Angeren, de schilder die kort na 1900 enige tijd in Den Hoorn woonde.

U ziet, het is een beperkt gebied, maar het zou wel eens kunnen zijn dat juist hiernaar de meeste belangstelling uitgaat. Vrijwel iedereen blijkt toch wel geïnteresseerd te zijn in zijn "roots"!

Waren er dit jaar nog nieuwe aanwinsten voor onze bibliotheek? Ja, de Schipluidense aspecten waren zelfs onverwacht goed vertegenwoordigd! Eigenlijk is het momenteel al zo dat bij het aanwinstenbeleid kieskeurig bekeken moet worden of het op te nemen stuk voldoende betekenis voor ons heeft. De beschikbare archiefruimte is niet onbeperkt en uitbreiden heeft ook consequenties voor de vloerbelasting, het gewicht van een volle boekenkast is niet te verwaarlozen.

Om u een indruk te geven van onze nieuwe aanwinsten, volgt hieronder, zoals gebruikelijk, een overzicht:

- Rond de herdenking "Vijftig jaar bevrijd" verschenen talloze boek. Wij hebben daaruit opgenomen:
"Om niet te vergeten" (verzetswerk beschreven door M. v.d. Kooij, toen ambtenaar op het gemeentehuis van Schipluiden); "Zelden zoveel geluk gezien" (van R. van Mil, over het beleven van de bevrijdingsdag in het Westland); "The Hampden File" (waarin opgetekend de bijzonderheden van de raid waarbij vier Engelse inzittenden op Schipluidens grondgebied omkwamen, toen hun toestel werd neergehaald); "Schipluiden Den Hoorn 1940 - 1945" (een eigen productie over Schipluidense oorlogservaringen) en verder een compilatie van de beleve-

nissen opgetekend door L. Waardenburg omtrent de lotgevallen van zijn broer, de Schipluidense Engelandvaarder Waardenburg, die later sneuvelde.

- "Woudse turf", de geschiedenis van de Woudse Droogmakerij beschreven door ons medelid de heer L.M. van Velzen.
- "De waterkeeringen, waterschappen en polders van het Hoogheemraadschap Delfland en Schieland" een standaardwerk met talloze gegevens geschreven door L.F. Teixeira de Mattos.
- De jaarboeken van o.a. de historische verenigingen Westland, Delfia Batavorum, Vlaardingen en Maasland.
- Een standaardwerk over molenbouw, geschreven door Anton Sipman.
- "Het namenboek". Dit boek behandelt achternamen die zijn afgeleid van voornamen.
- Van onze buurgemeente: "De geschiedenis van Rijswijk" en "Rijswijk in oude ansichten".
- "Honderd jaar een Van den Berg op Mariestein", Schipluidense familiehistorie.
- "Verleden land", archeologische opgravingen in Nederland; maar veel nabijer "5000 jaar wonen op veen en klei" van P.W. van den Broeke en H. van Londen, een heel fraai overzicht van de bodemontwikkelingen en de opgravingen in onze directe omgeving.
- Niet te vergeten de uitgave van de Schipluidense muziekvereniging die in 1996 haar 75 jaar bestaan herdacht: "St. Caecilia 75 jaar muziek".
- "Knapp Gerd" van Heinz Jakobs, het verslag van een onderzoek dat een Duitse leraar geschiedenis deed over "hannekemaaiers" (grasmaaiers) tussen de jaren 1804 en 1824 in Delfland en met name Schipluiden. Deze hannekemaaiers waren afkomstig uit de omgeving van Lingen in Duitsland, de woonplaats van de schrijver. Oud-Schipluiden was hem behulpzaam bij zijn navorsingen alhier.
- Tenslotte noemen we nog:
"Geschiedenis van de Westlandse Drinkwatermaatschappij", "100 jaar tuinbouwveilingen 1887-1987" en "Het waterschap van Oud- naar Nieuw-Delfland".

Al met al toch weer een hele lijst van aanwinsten die u kunt raadplegen in onze bibliotheek. De schooljeugd weet voor de scripties ons archief al aardig te vinden, maar mocht ook u om welke reden dan ook streekhistorische informatie nodig hebben, dan zal de Vereniging trachten u op het juiste spoor te zetten. Een ieder is welkom.

Verder weet u natuurlijk al lang dat wanneer u van plan bent papieren bescheiden van de hand te doen, dat "Oud-Schipluiden" daar wel eens belangstelling voor zou kunnen hebben.

Ruimt u ze niet op, dan stellen wij het op prijs er eventueel een kopie van te maken. Voor anderen zou de informatie wel eens een ontbrekende schakel kunnen betekenen in een onderzoek.

THE HAMPDEN FILE

By Harry Moyle

27 February 1995

With best wishes to the kind people of Schipluiden,
and in memory of the four airmen whose remains were
buried in their churchyard after Hampden P4341
came to grief on 30 June 1940

Harry R. Moyle

An Air-Britain Publication

De 1995 Kroniek van Schipluiden

O. Spinnewijn

Het overzicht van gebeurtenissen die in 1995 het dagelijks leven van meestal alleen de Schipluidense burger raakten. In een enkel geval betekende dat niettemin toch ook wel eens grensoverschrijdend nieuws en stond Schipluiden in de schijnwerpers. Net als de voorgaande jaren omvat de kroniek slechts een greep uit de journaalpot en beoogt zeker niet volledig te zijn. Een al maar sneller veranderende wereld laat ons eigen wereldje al evenmin onberoerd en de greep uit de nieuwspot zal dientengevolge wellicht steeds meer hiaten gaan vertonen. Overigens dreigt de groeiende informatiestroom het geheugen meer en meer te verzadigen en ons in de steek te gaan laten. Wellicht zal deze rubriek juist daardoor toch haar bestaansrecht behouden, want weet u nog wat de 9301 burgers van Schipluiden in 1995 zoal bezighield?

- Het jaar begon koud, zij het van korte duur, maar op 5 januari kon de IJclub "Vlietland" haar ijsbaan toch even openstellen en daar werd dan ook druk gebruik van gemaakt.
- Een sportieve prestatie, niet op de schaats maar op de fiets, leverde kort daarop de beloftevolle zestienjarige Boris Berkhout. Hij werd in Soestduinen Nederlands kampioen veldrijden junioren. Opmerkelijk is dat ook zijn zus Natasja zich zeer goed thuis voelt op de fiets.
- De heren Leon van Zuilen en Mark Bonte blijken de vinger aan de pols te houden, want voor al die sportieve dorpsgenoten moet een fitness-center toch een goede greep zijn. Op 9 januari vonden ze daarvoor een nieuw onderkomen op het terrein van de voormalige palletfabriek in Den Hoorn.
- De landelijke dagen rijzen tegenwoordig de pan uit. De roofvogeldag was er op 18 februari daarom al vroeg bij. De heer A.A. Olsthoorn meldt dat er voor liefhebbers op dit gebied in Midden-Delfland weer volop te beleven valt en dat is een goed teken.
- De nieuwe wijk Voordijkshoorn is nog niet gereed of een volgende uitbreiding van het woningareaal op het oude veilingterrein van Den Hoorn wordt op de laatste

dag van februari door de gemeenteraad van Schipluiden goedgekeurd. Je bent Randstadgemeente of niet! In die zin neemt men ook de toetreding tot de gemeenschappelijke regeling Stadsgewest Haaglanden op dezelfde dag maar even mee. Zo hier en daar laat de burger toch wel eens blijken niet altijd gelukkig te zijn met de dictatuur van de grote stad en politiek. Hoe lang houdt Schipluiden nog in 't vaandel "Dichter bij de burger"?

- De verkiezing voor de Provinciale Staten toonde dat ook in Schipluiden de spectaculaire omwenteling van het voorgaande jaar consistent is. Bij een matige opkomst telde de VVD nu 35% van de stemmen, tegen 13% in de oude Staten en het CDA zag haar aanhang van 61% dalen naar 39%.
- De zeven vrijwillige schippers zetten de veerpont "De Kwakel" na een grondige opknapbeurt weer in de vaart. Dat gebeurde op 1 april, een voorbode van een lange hete zomer. Diezelfde dag moest Hugo de Ruiter er voor gaan ijveren een vertrouwd figuur in zowel Den Hoorn als in Schipluiden te worden. Hij werd aangesteld als wijkagent, een bijna vergeten nuttige functie en een opknapbeurt dus voor het politieapparaat in onze gemeente.

- Een week later, op 8 april, startte een bon-te rij met muzikale uitvoeringen, want op dat gebied heeft Schipluiden veel te bie-den. Het jongerenkoor *Vivace* gaf een uit-voering van de opera "Dido en Aeneas" in het zwembad Kerkpolder, een opmerke-lijke lokatie! Zwemmers, zangers en luis-teraars waanden zich in een hof aan de haven van Carthago. De eerlijkheid dient te vermelden dat de muzikale spits natuur-lijk toch al was afgebeten door een vast programmapunt, het Nieuwjaarsconcert van *St. Caecilia*.
- Voor de jaarlijkse koninginndag heeft het Hare Majesteit behaagd vier Schipluidense medeburgers een onderscheiding te verle-nen.
- De vierde en vijfde mei stonden dit jaar geheel in het teken van de herdenking dat Nederland vijftig jaar geleden werd be-vrijd. Op de Algemene Begraafplaats kon door de burgemeester een plaquette wor-den onthuld met daarop de nog maar on-langs bekend geworden namen van vier Engelse vliegers, die op Schipluidens grondgebied omkwamen. De bevrijdings-dag werd geanimeerd gevierd, een bus met Canadese oud-bevrijders met echtgenotes bezocht de tentoonstelling over de be-vrijding in museum "Het Tramstation".
- Aad Boks, bijna zestig jaar veelzijdig ac-tief lid van *St. Caecilia*, ontvangt op 29 mei de Warmenhove-onderscheiding op grond van zijn inspanningen voor de thea-termuziek.
- Mevr. Van der Meer ontving op 3 juni de pauselijke onderscheiding "Pro Ecclesia et Pontifice". Ze zette zich al 65 jaar lang in voor onder andere de verkoop van de mis-sie-zendingskalender, maar stopt daar nog niet mee.
- De heer M.J.A.v.d. Berg stopte er wel mee. Hij had er op 9 juni 31 jaar opzitten bij de vrijwillige brandweer, waarvan twaalf als commandant.
- Hoewel slechts weinigen nog weten hoe het ontstond, vierde de Hoornse turn-, trim- en jazzdancevereniging WIK op 10 juni toch het veertigjarig jubileum.
- Bij het televisieprogramma "Sterrenslag" werden de Schipluidense kleuren verde-digd door een team onder aanvoering van de burgemeester. Het team behaalde een derde plaats.
- Voor de zeventiende uitgave van de "Kadeloop" verschenen op 1 juli 975 lo-pers aan de start. Eric Antheunissen uit Maasdijk kwam als eerste over de finish.
- Als op 7 juli de Veenakkerweg als ont-sluitingsweg voor de Woudse Droogmake-rij officieel in gebruik wordt genomen door wethouder P. van den Berg is dat eigenlijk een merkwaardige gebeurtenis. Om sluipverkeer te voorkomen zal de weg nog jaren afgesloten blijven!
- Mr. drs. K. W. Woltering, al sedert 24 juli 1961 gewaardeerd huisarts te Schipluiden, nam op 14 juli 1995 afscheid van zijn pa-tiënten. Hij volgde destijds dokter F. H. Reijnders op, die hier eveneens 34 jaar de huisartsenpraktijk uitoefende.
- Nog meer notabelen keerden Schipluiden de rug toe. Nadat dominee K. H. van Kla-veren eerder vanwege studieredenen het ambt had neergelegd, deed dominee A. Treuren hetzelfde op 23 juli als predikant van 't Woudt, hij werd beroepen in Pijn-acker.
- Onder volop zomerzon werd op 12 augus-tus met de burgemeester in de spacecar het negendaags spektakel van de Schiplui-dense zomerfeesten de ruimte ingeschoten. Zou ze daarin ook de gemeentebegroting hebben meegenomen? De zomerfeesten beleefden hun vierentwintigste aflevering!
- Natuurlijk waren er dit jaar ook vijftigja-rige bruiloften: op 22 augustus werd dat heuglijke feit gevierd door het Hoornse echtpaar Makkes-Kalkman en een maand later, op 27 september was dat het echt-paar Bruning-Boon, die alweer enkele ja-ren geleden Den Hoorn voor Schipluiden verwisselden. De heer Bruning was van 1966 tot 1982 wethouder van Schipluiden.
- De maand augustus werd traditioneel in Sion afgesloten met de jaarlijkse koningin-nedag; langzamerhand een opmerkelijk feest met de gebruikelijke kinderoptocht, waarin dit jaar de politiek en de verkeers-situatie in die buurtschap het moesten ont-gelden.
Zo florerend als deze traditie is, de Oran-jevereniging Juliana te Schipluiden moest helaas de noodklok luiden. Het ontbrak

aan organisatoren die zich wilden inzetten voor het koninginnefeest op de normale datum.

- Op 9 september vond officieel de overdracht plaats van de wijk Voordijkshoorn aan de bewoners. Een feestelijke dag, met als grote cadeaus een nieuwe, ruime bibliotheek, een kunstwerk dat het helaas al snel moest ontgelden en een vissteiger, waarop een gedeputeerde en een wethouder als eersten hun geluk beproefden. Door deze gebeurtenis die alle aandacht van de Hoorenaren vroeg, kwam de opening van "Alpine Ski" wellicht wat in het gedrang. Dankzij de Schipluidenaren Rob van Schie en Aad van der Drift werd op dezelfde dag in Den Hoorn een heuse indoorskibaan, compleet met chalet, geopend. Door die rollende banen met borstels hoeven ook wij niet meer ongetraind naar de sneeuw te vertrekken.
- Met ontwerp H 10 ontving de 31-jarige Schipluidenaar Ben Hoek de prijs voor het beste Nederlandse meubelontwerp op de Internationale Meubelbeurs in september te Utrecht. Als autodidact op dit gebied een prestatie en Nederland zal zeker meer van hem horen.
- Op 21 oktober lezen we in de krant dat de voormalig bioloog Onno Grund zich hier als gediplomeerd hoefsmid heeft gevestigd. Hij gaf daarbij de voorkeur aan Belgische diploma's voor zijn nieuwe beroep.
- De Raad van State boog zich op 10 november nog maar weer eens over een door de milieufederatie aangespannen klacht rond de aanleg van de A-4. Duidelijk is dat men daar beter nooit aan had moeten beginnen. Voor Rijkswaterstaat geldt echter, wie A zegt moet ook B zeggen en niets houdt ze tegen.
- Onze voorzitter Jacques Moerman maakte als eerste gebruik van het spreekrecht bij de raadsvergadering. Het betrof niet een monument in onze gemeente, maar gewoon een protest tegen de bouw van een groter scoutinggebouwtje bij de rondweg.

- De firma Bender - Delft, maar gevestigd aan de Hoornseweg in het oude gebouw van de voormalige "Delftsche Groenteveiling", bestond op 16 november 175 jaar. Ze mogen zich daarom nu "Hofleverancier" noemen en dus "Koninklijke" voor hun naam plaatsen. Ondanks haar felicitaties meent Schipluiden dat er op de plaats van zo'n schoon bedrijf in een zo'n dege-lijk en fraai gebouw toch beter woonhuizen kunnen staan. Binnen zeer afzienbare tijd zal Bender moeten verhuizen en zullen alleen nog een aantal straatnamen herinneren aan het veilinggebeuren.
- Tijdens de laatste raadsvergadering van 1995 miste de VVD bij het kopje koffie de gebruikelijke Sinterklaaspeculaas.
- Abraham Chardon, de grondlegger van de manege met gelijke naam, overleed op 26 oktober en kreeg een indrukwekkende begrafenis, natuurlijk met paarden. Hij mocht niet meer beleven dat zijn zoon IJsbrand op 2 december voor de vijfde maal het wereldkampioenschap vierspanrijden behaalde. Na 1988, 1989, 1991, 1992, nu dus ook in 1995. Daarmee kwalificeerde hij zich als de beste vierspanrijder aller tijden. Hij is dan nog onwetend over de ongelukkige val die hij zal maken tijdens een skivakantie kort daarop.
- Het jaar eindigde zoals het begon, al op 8 december kon men op de ijsbaan 500 liefhebbers hun baantje zien trekken.
- 1995 naderde haar einde. Van alle activiteiten rond de feestdagen melden we de Kerst-inn voor gehandicapten, georganiseerd in een pittoresk witwinters decor van 't Woudt, met kraampjes als in een prentenboek van Anton Pieck.
- Op 31 december telde de gemeente Schipluiden 319 inwoners meer dan het voorgaande jaar. Het ging om 4.955 mannen en 4.665 vrouwen, samen 9.620. Op de 59 gesloten huwelijken werden er dit jaar twaalf echtscheidingen uitgesproken, procentueel een daling. Verder was er gemiddeld iedere werkdag wel een verhuizing binnen de gemeente, namelijk 320, een mobiel volkje!

De molenbaard van de Harnaschmolen

D.R. Jonker

Velen weten niet wat een molenbaard is. Een molenbaard kunnen we misschien het best het naamplaatje van de molen noemen. De plaats is onder het wiekenkruis, zie de foto's van de molens "Korpershoek" te Schipluiden en de "Dijkmolen" te Maasland.

Naast de naam van de molen, een jaartal e.d. kunnen er ook namen van polderbestuurders, de molenaar of de molenbouwer op de baard voorkomen.

Op de molenbaard van de Harnaschmolen staat:

GAS . COG ☼ CVDV . 1878

Deze afkortingen staan voor de namen van de polderbestuurders, zie het volgende artikel, *Korte geschiedenis van de Harnaschmolens*.

Toen we de molenbaard in ons bezit kregen was de toestand van het hout zeer slecht. Door opslag in een schuur vanaf ± 1925 , de langdurige inwerking van carboleum, de sterk wisselende temperaturen in zomer en winter, was een groot gedeelte van het hout verpulverd.

Verder was zowel van de bovenste als van de onderste plank een punt verdwenen (zie foto's volgende pagina). De verpulverde gedeelten zijn weggehakt, geïmpregneerd en opgevuld met ± 5 kg houtrot-vuller.

Gelukkig waren nog verfsporen aanwezig onder de carboleumlaag, zodat na het isoleren van de carboleum de oorspronkelijke kleuren aangebracht konden worden.

Een aardige bijzonderheid die aan het licht kwam, was wel dat het tekstgedeelte links van het zonnetje 50 cm is en rechts 60 cm.

Bovendien was een gedeelte van de letters en cijfers aan de rechterkant gespijkerd geweest, de spijkertjes verroest en de letters verdwenen. De letters aan de linkerkant waren allemaal uitgehakt in het amerikaans grenenhout.

Als rechts 50 cm uitgemeten wordt en rekening wordt gehouden met de plaats van de verdwenen letters, dan wordt het zeer waarschijnlijk dat er eerst gestaan heeft CV.1878 en dat dit later met behulp van losse letters is veranderd in CVDV 1878.

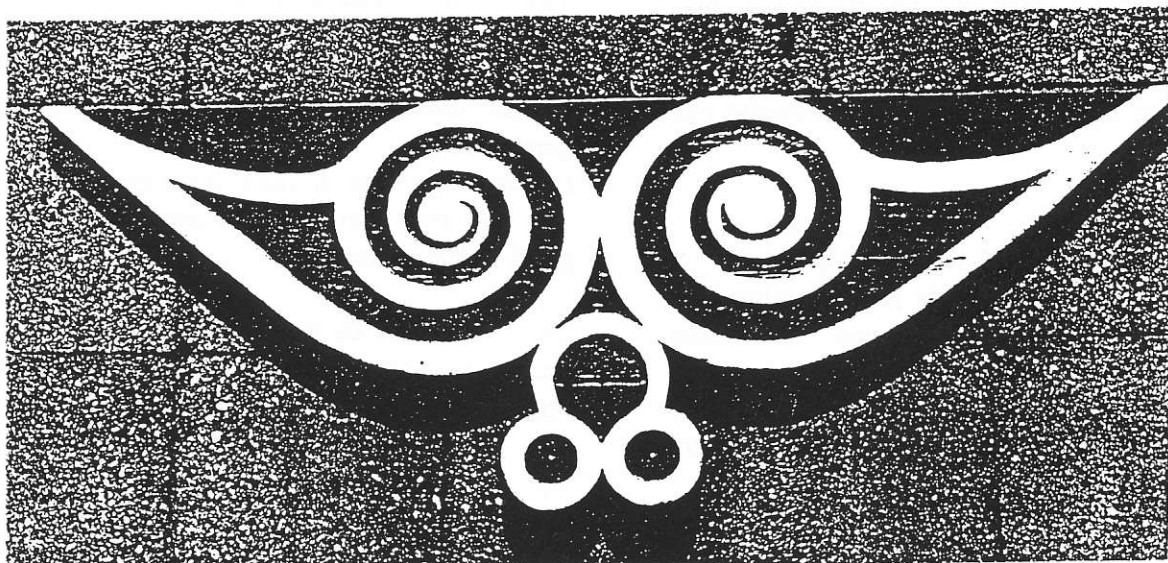
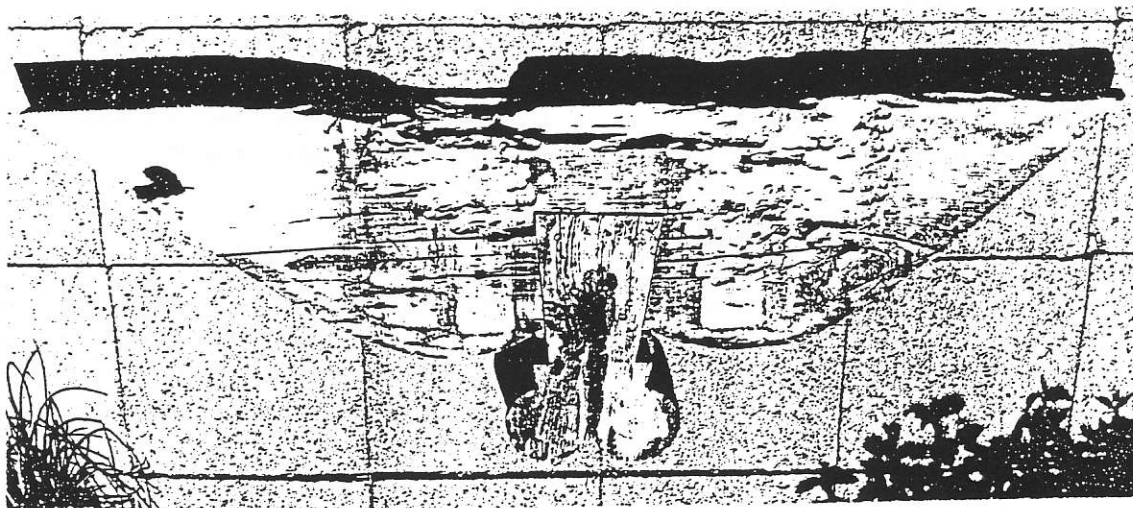
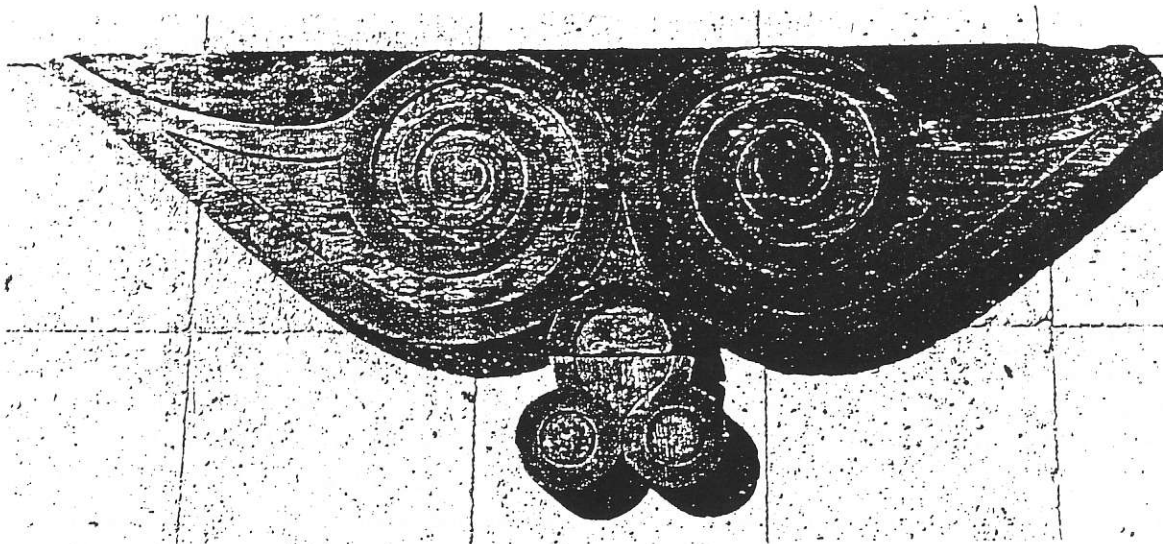
Ook de sporen onder de verdwenen letters wezen in die richting.

Veel dank is verschuldigd aan de heer J.J.H. Zandvliet voor het aanbrengen van twee nieuwe punten aan de baard en aan Deco-Home van Ooyen voor de vele adviezen met betrekking tot de conservering van het hout en de te gebruiken verf.

De restauratie werd uitgevoerd door de auteur.

De fraai gerestaureerde baard van de Harnaschmolen hangt sinds kort in de wachtkamer van het Museum. Hier vindt u ook een fotopaneel met een aantal foto's van de restauratie van de baard, een foto van de oude Harnaschmolen en van enkele andere molens.

In het hierna volgende artikel wordt de historie van de Harnaschmolen beschreven.

- Boven: Het onderste deel van de molenbaard, voorzijde.
Vóór de restauratie. Rechts ontbreekt een punt.
- Midden: Idem, achterzijde. Inmiddels voorzien van een punt.
- Onder: Het onderste deel van de molenbaard, gerestaureerd
en geschilderd in de juiste kleuren.

Korte geschiedenis van de Harnaschmolen

L.M. van Velzen

In de Harnaschpolder heeft de Harnaschmolen eeuwenlang een belangrijke rol gespeeld in het leven van elke dag. De agrarische bedrijfsvoering was immers in hoge mate afhankelijk van de mogelijkheid om het waterpeil in de polder in de hand te houden.

De Harnaschpolder had hierbij nog een extra probleem. Deze polder bestond namelijk uit twee delen, t.w. Hoog- en Laag-Harnasch. Het verschil in polderpeil bedroeg ongeveer 70 cm.

Met een modern gemaal is dat geen enkel probleem, maar voor een windmolen die afhankelijk is van de weersomstandigheden lag dat duidelijk anders. De vraag welk gedeelte van de polder bij hoog water het eerst moest worden drooggemalen, heeft dan ook eeuwenlang tot vaak ernstige conflicten geleid tussen de ingelanden van het hoge en het lage gedeelte.

In het midden van de vorige eeuw had de molen al een ijzeren as. De wieken of molenroeden waren van hout en de vlucht bedroeg 24,70 m. Het schepblad had een middellijn van 6,05 m en een schoepbreedte van 0,38 m.

Betekenis van de initialen in de baard

In 1878 werd één van de molenroeden vernieuwd. De nieuwe roe was van Amerikaans grenen, zwaar 15 x 17 duim en had samen met twee lasbalken een lengte van 80 voet. Kosten: f 260,- en dat was heel wat in die tijd.

Waarschijnlijk is gelijktijdig de baard van de molen vernieuwd en hebben de polderbestuurders van de gelegenheid gebruik gemaakt om hun initialen in de baard te laten aanbrengen.

De voorzitter van dit bestuur was G. Arkesteijn (GAS). Hij woonde aan de Noord-

hoornseweg en had een bedrijf van ruim 50 ha.

De woning van het bestuurslid C. Overgaag (COG) stond op het boezemland tussen de Dijkshoornseweg en Het Look. Hij bezat in de Harnaschpolder ± 20 ha, maar had ook in de Voordijkshoornse Polder belangrijke bezittingen.

C. v.d. Valk (CVDV) was tuinder aan de Lookwatering. Zijn bezit was ± 7 ha groot. Hij was getrouwd met de weduwe van Petrus Nederpel Servaaszoon.

Afbraak van de molen

In het begin van de 20^e eeuw kwamen er ook in de Harnaschpolder steeds meer tuinbouwbedrijven, die veel hogere eisen stelden aan de beheersing van het polderpeil.

Tot 1913 heeft de molen nog dienst gedaan. De molen is toen gesloopt tot een hoogte van 6 m boven Delflands Peil. De romp werd afgedekt met een plat dak, waarover een mastiek dakbedekking werd aangebracht. In de molenromp werd een dieselgemaal geplaatst.

Dit dieselgemaal is vanaf het begin een bron van ergernis geweest en heeft bijna nooit goed gefunctioneerd.

Tenslotte is in de jaren 1932 - 1933 de molenromp gesloopt en ook het dieselgemaal opgeruimd.

Op de oude molenwerf werd het huidige bemalingsgebouw met dienstwoning gebouwd. Ook de pompinstallatie werd geheel vernieuwd.

Niets herinnert meer aan het feit dat op deze plaats een molen heeft gestaan die, zij het wat moeizaam, toch meer dan vier eeuwen de Harnaschpolder heeft drooggehouden.

De doden, Michaël en Schipluiden

O. Spinnewijn

Geboorte, huwelijk en dood werden sinds de oudste tijden en bij alle volkeren omgeven door rituelen. Het waren de drie fasen van een mensenleven die diep ontzag inboezemden en steeds in directe relatie werden gebracht met bovennatuurlijke machten. Machten die men gunstig moest stemmen of om de tuin moest leiden, al naar gelang hen een goede of een kwade genius werd toegedicht. De toekomst zou afhangen van het feit of men daar al dan niet in slaagde.

De daarbij gedurende duizenden jaren ingewortelde gebruiken hebben bij de overgang van heidendom naar christendom nog eeuwenlang en misschien ook nu nog wel hun sporen nagelaten en beïnvloeden ons gedrag. Talloze nu of in het verleden waargenomen soms heel opmerkelijke gewoonten blijken hun wortels te vinden in een oorspronkelijk heidens gedragspatroon. Dat geldt in het bijzonder voor rituelen rond de dood, waarbij men vooral op het platteland in heel Europa trouw bleef aan de heidense gebruiken van de voorvaderen. De pogingen van de kerk om daar veranderingen in aan te brengen faalden veelal. Ook de reformatie, wars van alle uiterlijk vertoon, moest hierin veelal berusten.

De vroege missioneringsarbeid van onder andere Willibrordus in onze streken was daarom meer gericht op het kerstenen van de heidense gewoonten dan op het realiseren van een kerkelijke organisatie. Hij handelde daarmee volgens de richtlijnen van paus Gregorius de Grote (ca. 600 na Chr.), die opdracht gaf de kerstening af te stemmen op de bestaande heidense cultuur. Het Christendom was in die tijd dus beslist niet statisch, het paste zich voortdurend aan. Pas in de loop van de negende en tiende eeuw kwam daarin verandering. Er begon toen een meer territoriale organisatie te ontstaan. Dat wil zeggen dat er een parochiële indeling ging komen, waar een parochiepriester de zielzorg op zich nam. Het tijdperk van de rondtrekkende missionarissen was daarmee voor-

bij en de kerk kreeg meer controle op het doen en laten van de pas bekeerde volken. De gekerstende heidense gebruiken gingen ongemerkt deel uitmaken van het christelijk ritueel. Maar algemeen mag gezegd worden dat de nabestaanden in die tijd de oude gebruiken rond de dood van groter belang achtten dan een christelijke uitvaartmis, gebruiken die samenhangen met voorouderverering en angst dat de overledenen als levend lijk zouden kunnen terugkeren. Zoals gezegd had de kerk daar gewoonlijk minder problemen mee. Ze maakte zich echter wel zorgen over de dodenfeesten bij het graf: het zingen van duivelse liederen, het zeggen van afweerspreuken, dansen rond het lijk, het verwerken van een copieuze dodenmaaltijd op het graf, waarbij de heldendaden van de overledene breeduit werden bezongen en waarbij hard gelachen moest worden om te voorkomen dat de dode zou willen terugkeren. Op het platteland bracht men vrijwel overal tot ver in de middeleeuwen de zondagen en heiligenfeesten door op het kerkhof. Dat gebeurde na het bijwonen van de mis. Het ging er heel vrolijk aan toe, maar vaak weinig beschaafd. Men voerde er reidansen uit onder het zingen van oude heidense gezangen en allerlei hansworsterij, een gedrag dat de kerk vergeefs afkeurde.

Een vorm van aanpassen was bijvoorbeeld het feit dat de vrome dochter van de Fran-kische vorst Pippijn II, de heilige Gertruda (ca. 650), de patrones van reizigers en ster-venden werd, een taak die voordien was voorbehouden aan een Germaanse godin. Ook de voornaamste heidense god Wodan kreeg zijn gekerstende evenknie, namelijk de aartsengel Michaël. Hij werd de begeleider van de doden naar het eeuwig oordeel. Mid-deleeuwse kunstenaars beeldden hem dan ook graag uit als de zieleweger: bij het laat-ste oordeel weegt hij de goede en kwade zielen, wat bepaalde of zij naar het hemels Jeruzalem dan wel met satan naar het helle- vuur zouden gaan. Met Gertruda is Michaël dus een begeleider van de stervenden. Ver- haald wordt dat de ziel van een gestorvene een eerste nacht doorbracht met Gertruda en vervolgens met Michaël om pas dan te ver- dwijnen. Het geloof dat de ziel van een overledene pas na drie dagen echt 'over' gaat komt overigens in meer religies voor.

De betekenis van Michaël als bijbelse figuur en opvolger van Wodan strekt zich echter veel verder uit en sprak sterk tot de verbeel- ding van de middeleeuwse mens. Michaël voerde volgens de Openbaring van Johannes oorlog met de gevallen engelen. De grote draak werd door hem op aarde geworpen. De draak wordt ook wel de oude slang, duivel of satan genoemd, die de wereld ver- leidt. In die context wordt Michaël gewoon- lijk uitgebeeld als een gevleugelde ridder in gevecht met een zevenkoppige draak. Zijn schild draagt dan het opschrift: "Quis ut Deus?" (*'Wie is als God?'* de betekenis van de naam Michaël).

Michaël werd daarom in de vroege beke- ringstijd graag uitgeroepen tot patroonheilige van de nieuwe kerken, kerken die dikwijls werden gebouwd op bijzondere plaatsen en waar sinds mensenheugenis al een heidens heiligdom aanwezig was. Michaël sprak tot de verbeelding en kon daar worden ingepast. Ook de eerste parochiekerk van Schipluiden, de huidige hervormde kerk, kreeg de heilige Michaël als patroonheilige!

De rood bontzandstenen sarcofaag gevonden bij de kloosterkerk van Sion (Gemeente Rijswijk)

P.G. Heinsbroek

Gedurende de afgelopen jaren bevond zich in de kelder van het Museum Het Tramstation te Schipluiden een rood bontzandstenen sarcofaagbodem, die gevonden is bij de opgraving van het klooster Sion te Rijswijk in 1980. Hij werd aangetroffen naast de buitenmuur van het koor van de kloosterkerk, zoals de opgravingstekening van de R.O.B. ons laat zien. Zie afb. 1. Het is een bodem van een stenen doods-kist, waarvan de linkerzijwand en de achterwand geheel ontbreken, en waarbij van de wand aan het hoofdeinde en van de rechterzijwand nog maar een klein opstaand randje over is. In het Tramstation is deze bodem zo goed mogelijk aangevuld met een rood-gekleurde kunststof om de beschouwer een indruk te geven hoe het er oorspronkelijk uitgezien zou hebben. Zie afb. 2.

Dhr. Moerman (Schipluiden) vertelde dat deze sarcofaagbodem werd aangetroffen, liggend op schoon (ongeroerd) zand. Oftewel: het lijkt er op dat deze bodem (of was hij misschien van oorsprong compleet?) eenmalig is neergevlijd op het zand naast de kerk. Dit is een interessante kwestie, maar in deze bijdrage zal ik mij beperken tot een vergelijking met andere sarcofagen of stenen doods-kisten, die ook uit rode bontzandsteen zijn vervaardigd en die voor ons land nogal bijzonder zijn. Bovendien is hun gebruik ook in de tijd behoorlijk beperkt, zodat we zelfs een datering durven te geven.

Rood bontzandstenen sarcofagen zijn voornamelijk bekend uit het Friese gebied, het huidige West-Friesland, de provincies Friesland en Groningen en het aansluitende noord-Duitse en Deense kustgebied, alle uit de 11de, 12de en begin 13de eeuw.

Ook buiten de genoemde gebieden worden zij wel aangetroffen, maar veel minder vaak. Er is bijvoorbeeld een mooi exemplaar uit de kerk van Vlaardingen bekend, gevonden bij de restauratie in 1967, met de begravene er nog in en zelfs met een kelk-

je en een pateen¹ als bijgiften. Dit betreft een sarcofaag met (onversierd) deksel.

Uit 1941 zijn ook fragmenten bekend van een versierd sarcofaagdeksel. De al of niet aanwezige samenhang met de eerstgenoemde vondst vormt hierbij nog steeds een onderwerp van onderzoek.

Iedereen kan de hier genoemde voorwerpen heden ten dage bekijken bij een bezoek aan de N.H. kerk te Vlaardingen, waar beide objecten staan opgesteld.

Verder is er een fraaie kist aanwezig in het Westlands Streekmuseum. Er is geen deksel bij; de kist heeft een tijd lang bij een boer als veevoederbak gediend. Volgens dhr. T. Immerzeel, conservator van genoemd museum, is deze kist hoogstwaarschijnlijk door de betreffende boer in de grond gevonden, nabij de plaats waar het kasteel van Polanen² stond. Die kist mag, wat mij betreft, dan ook gerust de kist van Polanen worden genoemd. Hij heeft jarenlang buiten naast het Streekmuseum in Naaldwijk gestaan en is daar door veel mensen gezien. Weinigen weten echter hoe bijzonder hij is, namelijk waarschijnlijk 12de eeuws.

U moet beslist eens proberen de hier genoemde sarcofagen te zien te krijgen. Ze geven een aardig begin-beeld van wat er op dit gebied te koop is!

¹ Een ronde schaal, in de r.k. kerk in gebruik om de hostie op te leggen.

In de oorspronkelijke - Romeinse - betekenis een drinkschaal van metaal of aardewerk (Lat.: *patena*, *patina*).

² Dit stond ten N.O. van Monster. Het kasteel Polanen werd, tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten, in 1351 verwoest. Na een gedeeltelijke opbouw werd het definitief verwoest in 1393. De stenen werden gebruikt voor de bouw van Het Binnenhof.

Maar terug naar de sarcofaag van Sion, die binnenkort zal terechtkomen in Rijswijks bezit. Die behoort namelijk tot een geheel ander type dan de kisten uit Vlaardingen of Polanen. Degenen die zich hebben bezig gehouden met het bestuderen van met name Friese sarcofagen, stellen dat deze stenen doodskisten zijn afgeleid van de houten bekistingen die in vroegere eeuwen meestal de manier vormden om aan een gestorvene enige bescherming te bieden als het lichaam aan de aarde werd toevertrouwd. Men nam dan in principe een aantal planken die tot een kist werden getimmerd door in de vier binnenhoeken paaltjes te plaatsen. Een bodem en/of deksel was minder van belang. De oudste modellen stenen doodskisten hadden dezelfde kenmerken, maar dan in steen uitgehouwen. Dus zijwanden, een voor- en achterwand, en in de hoeken aan de binnenkant een rondachtige verdikking die bij de houten kisten de zaak bij elkaar hield, maar bij stenen kisten eigenlijk overbodig was (er was wel een bodem, het betrof dus een echte kist). Ook was er vaak een deksel, maar dat bestond uit een dikke plaat steen die de kist gewoon afdekte en verder niet bijzonder bewerkt was. Het model uit Polanen en dat uit Vlaardingen vertonen al deze kenmerken. Het deksel van de Vlaardingse kist is een enorme steenplaat, maar onversierd. Zowel de kist uit Polanen als die uit Vlaardingen hebben aan de binnenzijde echter fijnwerk, een beeldhouwers-techniek om fraai ogende binnenkanten te verkrijgen. Dit fijnwerk mag niet als versiering worden opgevat, maar meer als "gewone" afwerking. Zo is ook de buitenkant van de opstaande wanden mooi afgebeiteld, zodat een verzameling vlak-holle putjes ontstaat. Ook dit is geen versiering, maar buitenzijde-afwerking. Zo gezien zijn de kist uit Vlaardingen en die van Polanen "vroeg" modellen, dus uit het begin tot en met halverwege de 12de eeuw.

Langzamerhand gaan de kisten echter veranderen. Zij krijgen een steeds duidelijker trapeziumvorm (die er bij de vroegere modellen ook wel in zit, maar zwakker), als men de vorm op een ondergrond projecteert. De zijwanden komen steeds

schuiner te staan, zodat men van een "trogvorm" gaat spreken, en zowel het deksel als de binnenkant van de kist krijgen een "echte" versiering. Namelijk op het deksel een hele afbeelding van staven, kruisen, boogjes, tot tenslotte zelfs menselijke figuren (dat zijn dan de jongste of begin 13de eeuwse modellen) en aan de binnenkant van de zijwanden en ook van hoofdeinde en voeteinde tere afbeeldingen van een staf of van een kruis op een lange stok. Voor voorbeelden verwijs ik naar het Friese gebied, waarbij o.a. in het Kerkmuseum van Janum (buitenmuseum-dependance van het Fries Museum te Leeuwarden) mooie exemplaren zijn te zien.

Deze modellen zijn dus jonger dan de hiervoor besprokene. Het is echter duidelijk dat, hoeveel er ook mag ontbreken aan de sarcofaagbodem van Sion, er toch nog zoveel kenmerken goed te zien zijn, dat zonneklaar blijkt dat de sarcofaag waar deze bodem ooit toebehoort heeft, zo'n later model is geweest. Hij heeft een uitgesproken trapeziumvorm (zie afb. 2). En hoewel de opstaande randen aan een deel van het hoofdeinde (= het brede deel van de bodem) en aan de rechterzijwand niet hoog zijn - rond de 6 tot 8 cm aan de binnenzijde gemeten -, is toch nog te zien dat ze duidelijk schuin staan, zoals dat gebruikelijk is voor de trogvormige sarcofaagmodellen. In die geest heb ik de schematische doorsneden links in afb. 2 getekend, waarbij in werkelijkheid de wanden misschien nog iets schuiner omhoog liepen!. En in die trant zou dus een eventuele reconstructie of (al of niet kunststof-) aanvulling uitgevoerd moeten worden!

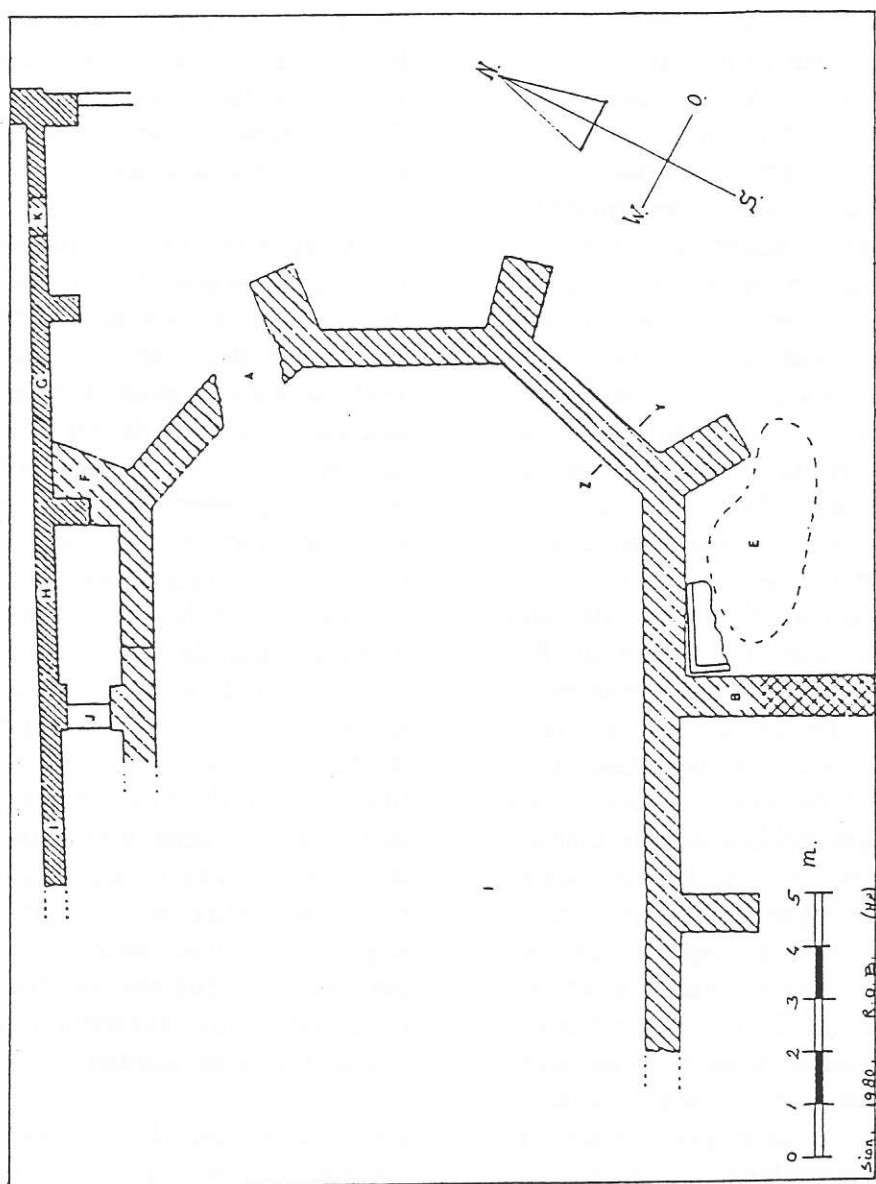
Dan zit er bij deze trogvormige kisten meestal nog een erg dun "restant" van de bij vroegere modellen zo'n enorme hoekstaven. En in het enige nog aanwezige binnenhoekje, de rechterbovenhoek, zit inderdaad - voor kenners duidelijk, al is het voor de oningewijde moeilijk te zien - een dun stukje rondstaaf, die in afb. 2 is meegetekend.

Ook is er gespeurd naar mogelijke versieringen aan de binnenkant van de opstaande

randen. Heel misschien, maar dat is inderdaad zeer twijfelachtig, is er bij B en B', en dan het duidelijkst bij B', iets vaags te zien dat mogelijkwijs een begin van een stokje kan zijn dat meer naar boven toe uitmondde in een kruis of kromstaf (zoals gebruikelijk bij dit soort sarcofagen). Het wel goed zichtbare frijnwerk en de mooi,

maar gebruikelijk afgewerkte buitenkant zijn nog goed herkenbaar.

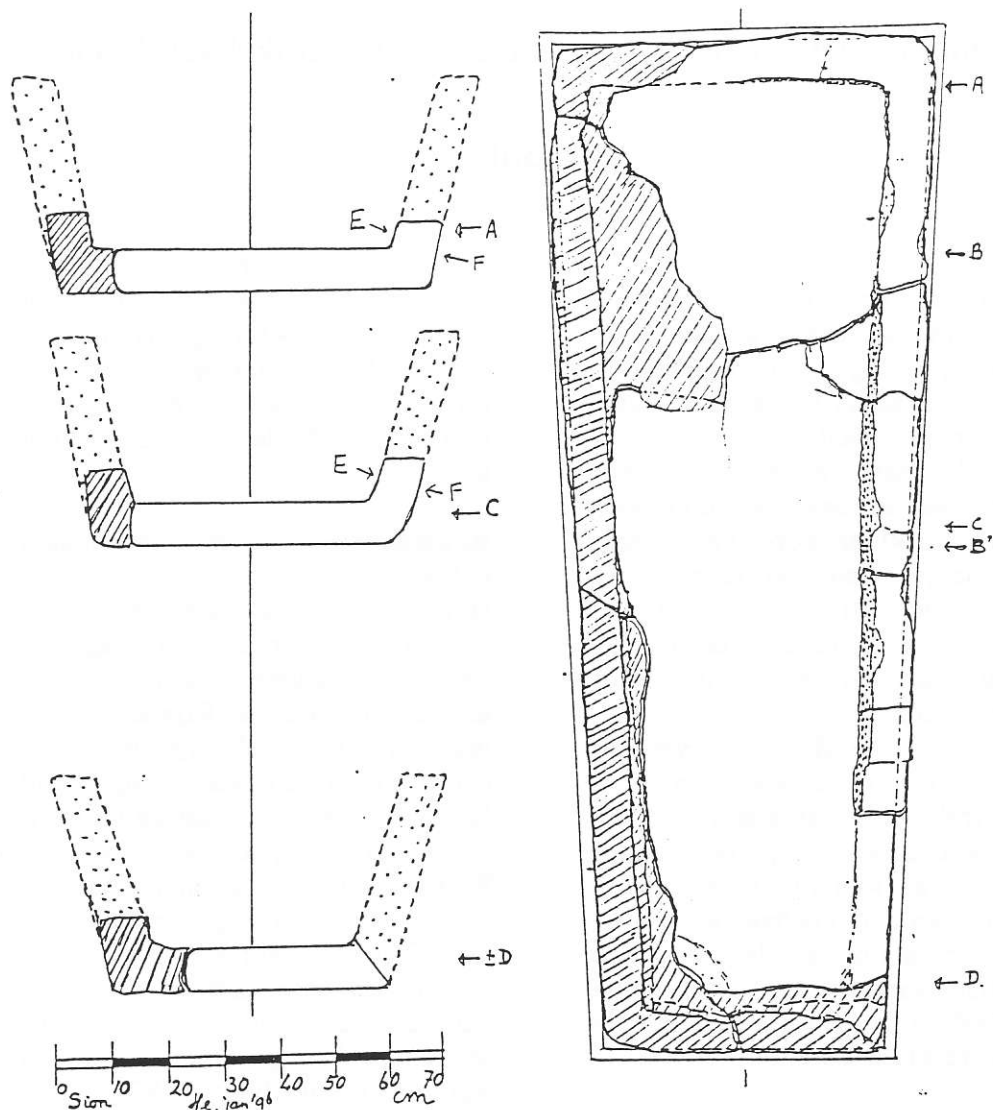
Tenslotte de datering. Het moet dus een "jonger" model zijn, daterend uit het laatst van de 12de eeuw, misschien uit het begin van de 13de eeuw. Maar niet uit latere of vroegere perioden, voor zover wij tot nu toe kunnen beoordelen.

Afb. 1. Deel van de opgravingstekening van de R.O.B.

Rechts is de plaats aangegeven waar de rood bontzandstenen sarcofaagbodem is aangetroffen tegen de oostelijke buitenmuur van het koor van de kerk van het klooster te Sion, Rijswijk (Z.H.), bij de opgraving door de R.O.B. in 1980.

De kerk is georiënteerd, wijst met het koor naar het oosten, dus het sarcofaagrestant ligt ook georiënteerd (de begravenen kijkt met zijn aangezicht naar het oosten, het hoofdeinde van de doods-kist wijst dus naar het westen).

Afb. 2. Tekening van de sarcofaagbodem van Sion

Rechts: De rood bontzandstenen sarcofaagbodem zoals die nu te zien is in de kelder van museum Het Tramstation te Schipluiden. Het gestreepte deel is een kunststofaanvulling om de vorm te laten zien die deze sarcofaagbodem van oorsprong vertoond heeft.

Links: drie schematische doorsneden op de met A, C en D aangegeven plaatsen. De oorspronkelijk sterk schuin geplaatste zijwanden van de sarcofaag - bekend van complete doodskisten van deze soort, die o.a. in Friesland zijn gevonden - zijn met stipjes gereconstrueerd meegetekend.

Op het restant van de binnenzijwand (E) is nog frijnwerk te zien. Op het nog aanwezige buiten-zijvlak (F) een soort geschubde afwerking. Bij B en B' misschien een restant van inwendige versiering. In de resterende rechterbinnenhoek bij A is nog een stukje rondstaaf aanwezig.

Bontzandsteen

Toelichting op het begrip "Bontzandsteen" in het artikel van Heinsbroek

H. Brik

Samenstelling

Bontzandsteen (uit het Duits: "Buntsandstein") dankt zijn naam aan de vaak verschillend gekleurde lagen van de afzettingen, meestal rood, soms lichtgeel of nage-noeg wit, een enkele maal grijsgroen.

Bontzandsteen bestaat overwegend uit zand (kwarts) korreltjes, aaneen gekit door kalk en kiezel. De rode kleur wordt veroorzaakt door dunne laagjes hematiet (een waterhoudend ijzeroxide) dat de korreltjes omhult. De gele variant is ontstaan uit de rode door uitloging, oplossen van het ijzeroxide door o.a. humuszuren.

De in de buurt van de Rijn voorkomende bontzandsteen wordt gekarakteriseerd door een grove korrel met flonkerende kristalvlakjes. Zeer kenmerkend zijn de ingesloten rolsteentjes¹ van klei (diameter 1 tot 2 cm), aan de buitenkant kenbaar als putjes, aan de binnenkant als bruinrode vlekjes².

De Noordduitse variëteit is veelal fijner van korrel, heeft zelden flonkerende vlakjes en bevat kleinere kleirolsteentjes.

Voorkomen

Bontzandsteen komt in de directe omgeving van Nederland voor in Duitsland, in de Vogezes, in Luxemburg en in Midden-Engeland. Vooral in Duitsland komt het op vele plaatsen in dikke afzettingen aan de oppervlakte voor. De Noordduitse variëteit wordt o.a. gevonden aan de Weser bij Hameln, in het Odenwald en op Helgoland. De "Rijnlandse" steen is te vinden bij Niddeggen (Noord-Eifel), bij Heidelberg, langs de Main en de Lahn, en bij Trier.

In Trier, Kassel, Marburg en in vele plaatsen langs de Rijn, van Bonn tot Bazel, werd en wordt bontzandsteen gebruikt als bouw materiaal³, kenbaar aan de veelal rode kleur van de gebouwen.

In Nederland komt bontzandsteen voor op een heel klein plekje, ten oosten van Winterswijk in de buurtschap Kotten. Tussen de grenspalen 779 en 781 en in het Vos-

senveld bevindt het zich hier op enkele dm's onder het maaiveld, zij het nogal verweerd. Economisch gezien is het niet van belang, het is hoogstens een geologische rariteit. Het is de op één na oudste afzetting die in Nederland aan de oppervlakte komt.

Bontzandsteen als bouw materiaal voor sarcofagen

Het materiaal dat gebruikt is voor de in Friesland gevonden sarcofagen is, zoals onderzoek uitwees, voornamelijk afkomstig uit de Vogezes, het Rijnland, uit het Odenwald of uit het Wesergebied. De in en bij het Kerkmuseum Janum opgestelde sarcofagen zijn alle vervaardigd van bontzandsteen, afkomstig uit de Vogezes of uit het Rijnland. Dit is slechts een enkel voorbeeld. Voor een uitgebreide studie over de sarcofagen uit het Friese gebied en elders wordt verwezen naar de uitgebreide studie van H. Martin, oud directeur van het Fries Museum (*Vroeg-Middeleeuwse zandstenen sarcofagen*, Drachten, 1957).

Geraadpleegde literatuur

Fries Museum, gids van het Kerkmuseum Janum, 1978

P. van der Lijn, "Het Keienboek", 7de druk, p. 150-151, 1986

H.W. Oosterink, "Winterswijk, Geologie deel II", p. 20-22, 1986

¹ Kenmerkend voor een woestijnformatie.

² Bij sarcofagen schijnt dit slechts zelden voor te komen. Waarschijnlijk omdat het gesteente in dit geval lange tijd aan eroderende invloeden heeft blootgestaan, met name door het ontstaan van haarscheurtjes.

³ In Nederland is bontzandsteen o.a. verwerkt in het Paleis op de Dam (Noordduitse steen) en, in kleine hoeveelheid in de Utrechtse Dom ("Rijnse" steen).

DE LIJKSTOET VAN OTTO VAN ZEVENDER (1638)

J.W. Moerman

Na de dood van Jacob van Egmond in 1618 kwam het adellijke huis Keenenburg in handen van een lid van het vermogende geslacht Van Zevender. Tijdens het leven van Jacob van Egmond, de oudste zoon van Otto van Egmond, nam zijn neef Otto van Zevender al taken over van zijn kinderloze oom. Zo was hij vanaf 1616 actief betrokken bij de heropbouw van de kerk, de school en de pastorie van de hervormde gemeente Schipluiden. Otto van Zevender was een zoon van Jacobs' zuster Elisabeth van Egmond en Frederik van Zevender. Hij huwde op 20 februari 1607 in de Grote Kerk te 's-Gravenhage met Besten van Brien. Zij was een dochter van Hendrick van Brien, heer van Zinderen, en Anna van Lynden. Otto van Zevender en Besten van Brien woonden afwisselend in het grote huis aan het Noordeinde en in het kasteel Keenenburg te Schipluiden. Zij kregen twee kinderen, namelijk Jacob Frederik en Otto. Vader Otto van Zevender stierf op 15 januari 1627; hij werd in de Grote Kerk van 's-Gravenhage begraven. In zijn testament werd Jacob Frederik aangewezen als toekomstige heer van Keenenburg en Otto als heer van Zinderen. Besten van Brien was na het overlijden van haar man: vrouwe van Keenenburg, Maasland, Schipluiden, Maassluis, Zinderen en Middelharnis. Zij behartigde in het vervolg de ambachtszaken en werd daarbij geholpen door Pieter Jansz. van Duijvesteijn. De laatste woonde als rentmeester (officier) in het kasteel Keenenburg. Na de dood van Otto van Zevender stelde Besten van Brien hem aan als schout van Schipluiden en St. Maartensrecht. Van Duijvesteijn, die sinds 1625 gehuwd was met Elsje de Swart, stond in een vertrouwensrelatie met de bezitters van de Keenenburg. Hij had een zoon Otto en een dochter Besten. Regelmatig zien we hem voor de familie van Zevender optreden bij beleningen van goederen.

Besten van Brien had een goede band met Schipluiden. Toen zij op 30 augustus

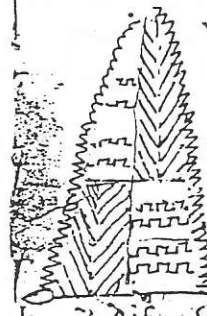
1634 stierf, werd zij in de hervormde kerk van Schipluiden begraven. Bijna vier jaar later, op 11 augustus 1638, kwam haar zoon Otto van Zevender te overlijden. Hij was ongehuwd. Zijn naam staat op een loden plaat die op zijn doodkist heeft gezeten. Deze plaat is met andere platen tijdens de restauratie van de hervormde kerk in de jaren 1956-'58 teruggevonden in de grafkelder van het huis Keenenburg. Opmerkelijk was recentelijk ook de vondst van een tekening - eigenlijk meer een schets - met daarop de lijkstoet van deze Otto van Zevender. De tekening is in het bezit van een nazaat van het geslacht Van Zevender en komt vermoedelijk uit het huisarchief. Op de tekening staan de namen van de "Schepenen van Schipluide" en de "Geswoorenen van Maertensrecht", die de familiewapens en andere voornamen heraldische attributen van de overledene in de lijkstoet hebben gedragen. We zien onder meer de wapens van de geslachten Croesink, Van Dorp, Van Egmond, Van Brien en Van Zevender. De schout en de "regeerders" van de ambachten Maassluis en Maasland liepen voor het vaandel met daarop het alliantiewapen Van Egmond-Van Zevender. Daarachter volgde het groot blazoën met dezelfde familiewapens en een sierlijk helmteken, dat gedragen werd door Willem van den Bosch. "Den officier Duijvesteijn" liep vlak voor de baar; hij droeg de degen van Otto van Zevender. De "secretaris van Schipluij", Heijn van Vlijet, voerde een bovenkledingstuk mee, dat eveneens bekleed was met de familiewapens Van Egmond-Van Zevender. De baar zelf was overdekt door een kleed, waarop ook wapenschilden waren aangebracht.

Het moet een indrukwekkende stoet geweest zijn, die op 11 augustus 1638 van het kasteel Keenenburg naar de hervormde kerk trok. In totaal zijn er vijftien bewoners van de Keenenburg in de grafkelder van de Keenenburg bijgezet. Van de jong gestorven Otto van Zevender is het minst bekend.

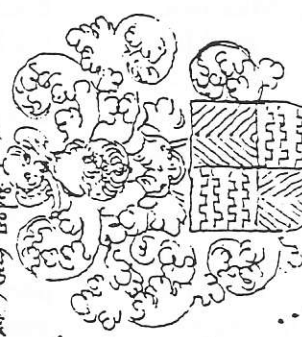
Vgt. von. Udo v. der Linden. wurde tot Siroch
 am 29. Augusti 1630 in der Kapelle der Siroch
 mit Chor v. der Schipfing

Schipfing

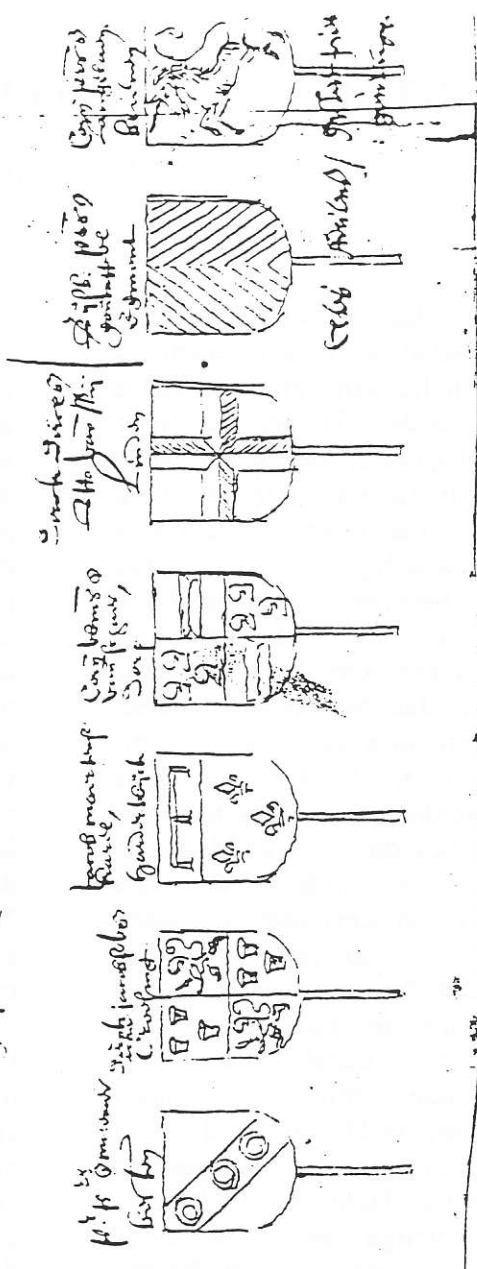
11. 11. 11.

Die Kirche
 von Siroch

Die Kirche
 von Siroch

tot Sion...
 ...
 ...

15000 ...
 ...

7-

...

...

...

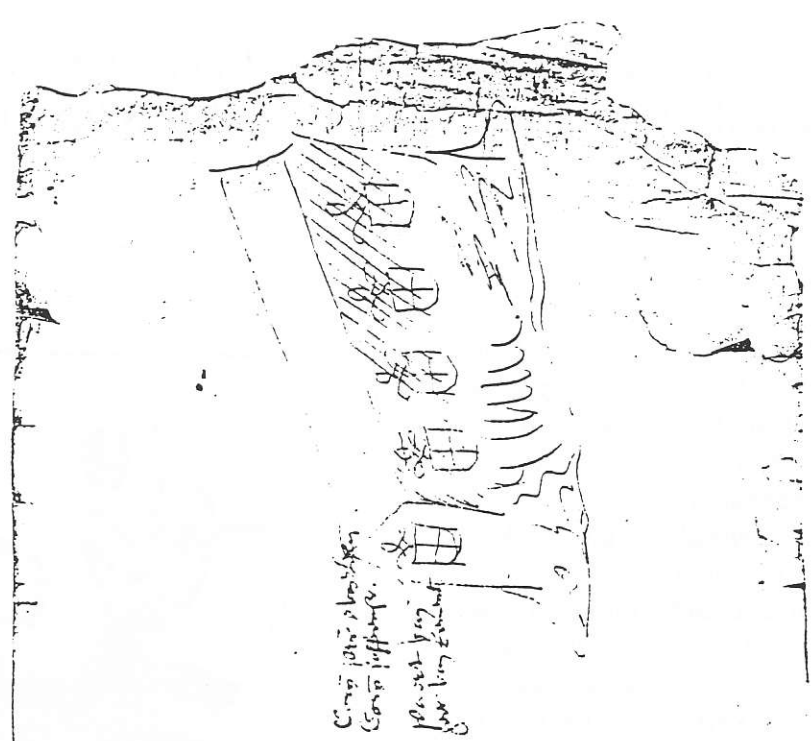
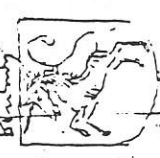
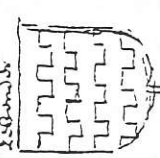
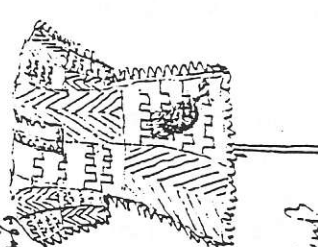
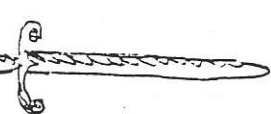
...

...

...

...

...

Het legaat van Adriaan Bachman aan de Hervormde Gemeente Schipluiden

H. Brik

Dit jaar is het 150 jaar geleden dat mr. Adriaan Bachman, Heer van Schipluiden en Hodenpijl, in Den Haag¹ overleed. Hij stierf op 18 april 1846 op 90-jarige leeftijd. De Heren van Keenenburg hadden al vele eeuwen een nauwe betrekking met de kerk van Schipluiden. Zij waren namelijk tevens Ambachtsheer van o.a. Schipluiden. In deze hoedanigheid hadden zij heel wat te zeggen, niet alleen in de burgerlijke gemeente, ook in de kerk. Predikanten en kerkmeesters werden benoemd door de Ambachtsheer. Deze nauwe relatie tot de kerk zal ongetwijfeld een rol hebben gespeeld bij het kapitaal dat Bachman legateerde aan de Hervormde kerk van Schipluiden.

Het legaat is beschreven in een "kennisgeving"² d.d. 29 juli 1846 (zie fig. 4 en 5). Het legaat bestond uit acht stukken à f 1.000,- Grootboeken der National Schuld tegen 2½ %³. De rente, f 200,- per jaar moest worden gebruikt voor het onderhoud van het "gestoelte" en het graf en ten behoeve van de kerk in het algemeen. Deze jaarlijkse rente was destijds een groot bedrag, ongeveer gelijk aan een kwartaal predikantstraktement.

Met het gestoelte wordt bedoeld de zogenaamde herenbank van de familie Bachman van het Huis Keenenburg, de huidige kerkeraadsbank. Deze bank draagt het wapen van Adriaan Bachman's tante, Maria Elisabeth Bachman, van 1788 tot 1791 Vrouwe van Keenenburg. Zij was een dochter van Johan Willem Bachman, de grootvader van Adriaan Bachman (zie fig. 3). Het wapen van Maria Bachman stelt een zeemeerman met handboog voor (fig. 1).

*Fig. 1. Het wapen van Maria Bachman.
(het wapen op de luifel van de herenbank
toont in details een enigszins andere voor-
stelling).*

- ¹ Bachman is in deze stad nog enige tijd burgemeester geweest.
- ² Uit de tekst van deze kennisgeving blijkt dat er geen notarieële akte van de schenking is opgemaakt:
"Het is uit ene aantekening van wijlen de heer mr. Adriaan Bachman, gebleken".
- ³ Als gevolg van herwaardering bestaat het belegde kapitaal al geruime tijd uit een aanzienlijk lager bedrag dan de oorspronkelijke f 8.000,- (het kapitaal bedraagt thans ca. f 2.800,-).
De rente is echter gebaseerd op het oorspronkelijke bedrag en bedraagt ook nu nog f 200,- per jaar. Op de inschrijving in de Grootboeken vindt geen aflossing plaats.

Brakke beschrijft dit wapen als een manfiguur in natuurlijke kleur, met zilveren staart, gewapend met pijl en boog, op eengoudkleurige achtergrond. Een veel oudere bron (Bloys van Treslong) noemt de figuur een zeemeermin.

Het wapen van Maria Bachman zien we tevens op het indrukwekkend monument, achter in het koor van de kerk, aangebracht ter nagedachtenis van Willem Hendrik van Steenberch († 1788), een zoon van Maria Bachman.

De grafzerk van Adriaan Bachman (fig. 2) bevindt zich in de tuin van de kerk, de plaats waar zich vroeger het kerkhof bevond. In 1873 werd het kerkhof verplaatst waarbij de grafzerk van Adriaan Bachman, dankzij diens legaat, als enige is blijven liggen.

De *Kennisgeving van het Legaat* is afkomstig van "De heer en mevrouw Cau van Stellendam". Het gaat hierbij om Mr. Franc Diederick Cau, Heer van Stellendam, en Johanna Helena Adolphina van den Santheuvel. De laatste was een familielid van de moeder van Adriaan Bachman, Johanna Helena van den Santheuvel. Daar Adriaan Bachman ongehuwd was, gingen zijn bezittingen naar het enige nog levende naaste familielid, Johanna Helena Adolphina van den Santheuvel.

De namen van het echtpaar Cau van Stellendam komen we ook tegen op de twee zilveren offerbekers, behorend bij het avondmaalsstel van de Hervormde kerk. Zij schonken deze bekers in 1853. Na de dood van haar man vermaakte mevrouw Cau van Stellendam op 21 oktober 1869 de heerlijkheid Schipluiden¹ en Hodenpijl aan haar nicht, Jacoba Adriana Hubrecht, geboren Meerman van der Goes. Eén van de twee executeurs-testamentair was Leonardus Johannes Lambertus van Neck, emeritus-predikant te Den Haag. Ds. Van Neck is

gedurende lange tijd predikant in Schipluiden geweest. Hij diende de Hervormde Gemeente van 11 november 1832 tot 1 november 1862.

De genoemde nicht van mevrouw Cau kwam op 2 januari 1872 in het bezit van haar erfenis, zij overleed echter reeds drie maanden later.

De leden van de familie Bachman zijn geen nazaten van vroegere Heren van Keenenburg. Het huis en de titel kwam in hun bezit door de verkoop van de Keenenburg door Louis Larcher aan Willem Hendrik van Steenberch op 22 juli 1769. Bij de dood van Van Steenberch in 1788 erft zijn moeder, Maria Bachman, het huis en de titel. Enkele jaren later, in 1790, verkoopt Maria Bachman de Keenenburg aan Paulus Beelaerts. Enkele leden van de familie Bachman hadden wel een huwelijksbetrekking met de vroegere Heren van Keenenburg. Een zuster van Willem Hendrik van Steenberch, Louisa Helena Anthonia, huwde in 1734 met Reinhard Menno Larcher, een zoon van Louis Larcher, Heer van Keenenburg. Louis Larcher is drie maal getrouwd geweest. Zijn tweede vrouw was Louisa van Gangelt, zijn derde vrouw Louisa Sibilla Bachman. Overigens merkwaardig dat al zijn vrouwen dezelfde voor naam hadden.

Bronnen en literatuur

Nederlands Hervormde Kerk Schipluiden.
Archief van de kerkvoogdij.

P.C. Bloys van Treslong Prins, "Ned. Herv. Kerk te Schipluiden", in: Genealogische en heraldische merkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Zuid-Holland, deel II^a, 1922.

J.H. Brakke, "Het verdwenen huis Keenenburg en sommige zijner bezitters".
In: Ons Voorgeslacht, Jg. 17, p. 12-30, 1962.

J.W. Moerman, "De kerk van Schipluiden", 1983

J.H.J. van Wageningen thoe Dekema, Maandblad van het Geneal.-heraldiek Genootschap "De Nederlandsche Leeuw", Jg. 4, p. 98, 1886.

¹ Het kasteel Keenenburg was hierbij niet inbegrepen daar dit reeds eind 18de eeuw was gesloopt.

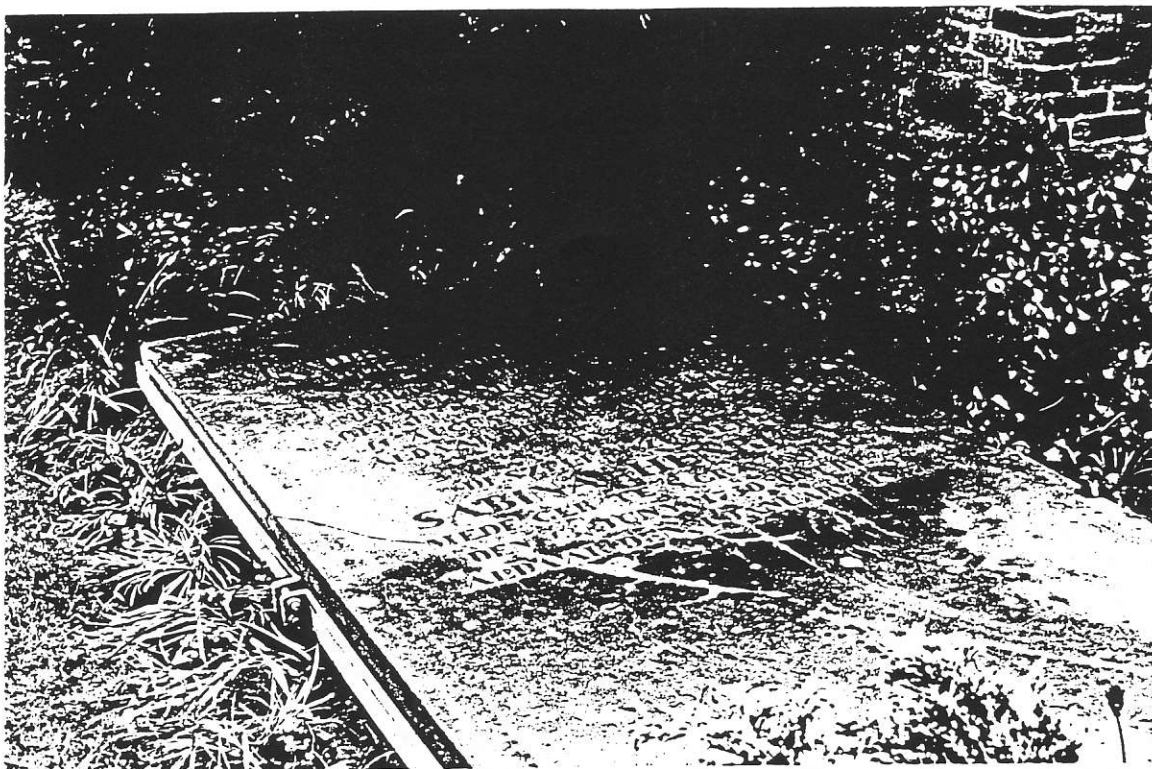

Fig. 2. De grafzerk van Adriaan Bachman in de tuin van de Hervormde kerk van Schipluiden. De zerk vermeldt eveneens de naam van zijn zuster, Sabina Henrica, overleden in 1837.

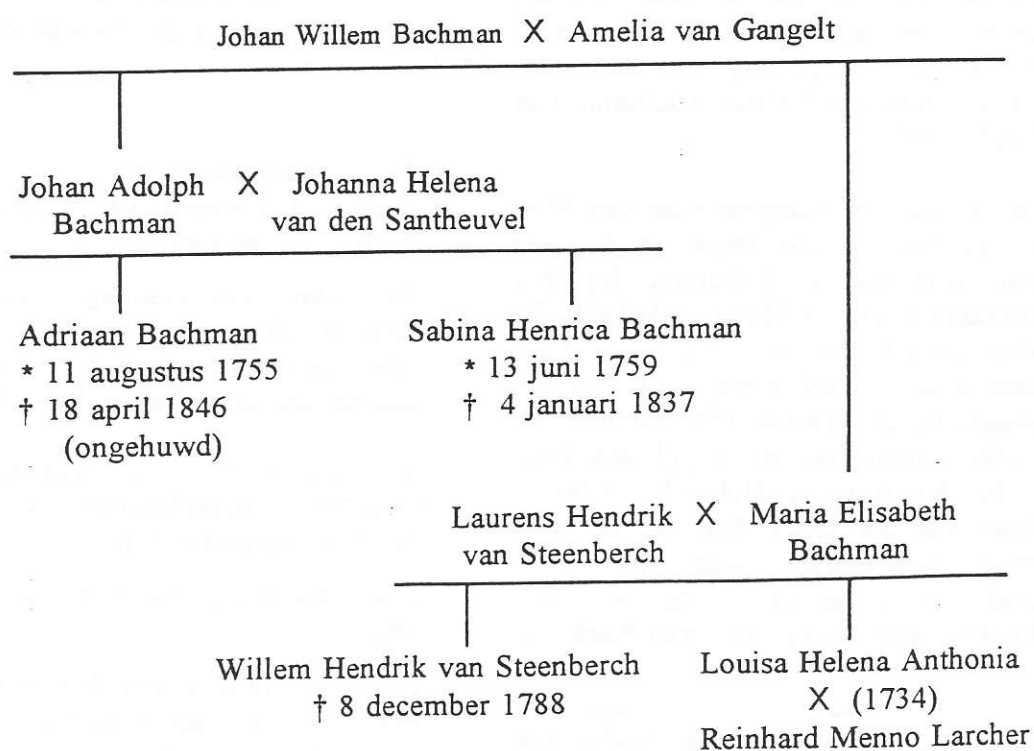

Fig. 3. Enkele voorouders van Adriaan Bachman en Willem Hendrik van Steenberch

aan
Heren Kerkenvoogden
der Hervormde kerk
te
Schipbeulen

7 Groningen den 29 July 1846

Wiel Edele Heren!

Ik heb u met een aanteekening van wijlen den Heer Mr. Adriaan Backman, in twee Heeren van Schipbeulen en Hoderijp, op den 18 April 1846, naar alhier overleden, naar dezelfde ongenomen getuigen, het verlangen van den overledene, dat aan de kerk voogden der H. v. kerk te Schipbeulen zoude worden overhandigd. Althet Certificaat van uwe Inschrijving in het Grootboek der Nationale 2½ % ten Rendende rentgevende schuldw. inden groot in kapitaal f 1000. onder de Caparing dat de renten daarvan moeten worden gebruikt voor het onderhoud van het grafteelt van den overledene in de kerk en der zelfs grafkapellen aldus en voorts ten behoeve van gemelde kerk.

Ik zoude verder bij geen der testamentaire bevelen vermeld, hebben de Heer en Mevrouw Care van Stellingendam evenwel gezegd aan, dat verzoeken te moeten gunstig geoordeeld en hebben mij dien ten gevolge gezegd uweled daarvan kennis te geven, terwijl de opgemelde Certificaat ten uwe bevelen bij mij gezegd liggen.

De Heer en Mevrouw Care van Stellingendam vertoonen dat althet evenso door uweled, gezegd zal worden, dat zoo wel thans als voor het vervolg van de overnemen waarop dit getuigen getuigen is, worden voldaan, en alsoe bij het gebruik maken van een offander door de eigenaard, de zorg zal mogen blijven die daarvan door uweled is be.

Ik heb door de Heer en Mevrouw Care van Stellingendam leed den overledene van dat zij verzoeken bij dezelfde leen geen kennis van uweled heeft gegeven, vermits althet nelligt bij de begraaff. met het graf in bier staat ware gevonden.

Ik zoude u het is de u mij met hoogachtung te noemen

Uweled. Mr. Dienaar

G. J. H. Mol

Fig. 4. Kennisgeving van het legaat, d.d. 29 juli 1846
(ca. $\frac{3}{4}$ van de ware grootte)

Kennisgeving van het Legaat van
den Heer Mr Adriaan Bachman
dato 29 July 1846

Aan
Heeren Kerkvoogden
der Hervormde Kerk
te
Schipluiden

's Gravenhage den 29 July 1846

WelEdele heren !

Het is uit ene aantekening van wijlen de heer mr Adriaan Bachman, in leven Heer van Schipluiden en Hodenpijl, op den 18 April dezes Jaars alhier overleden, aan deszelfs erfgename gebleken, het verlangen van den overledene was, dat aan Kerkvoogden der Hervormde Kerk te Schipluiden zoude worden overhandigd Acht Certificaten van Inschrijving in het Grootboek der Nationale 2½ ten honderd rentgevende Schuld, ieder groot in kapitaal f1000= , onder de bepaling dat de renten daarvan moeten worden gebruikt voor het onderhoud van het gestoelte van den overledenen in de kerk, en deszelfs grafkelder aldaar, en voorts ten behoeve van gemelde kerk.

Hoewel verder bij geene der testamentaire beschikkingen vermeld, hebben de Heer en Mevrouw Cau van Stellendam evenwel gemeend aan dat verlangen te moeten gevolg geven en hebben mij dien ten gevolge gelast UwEd. daarvan kennis te geven, terwijl de opgemelde Certificaten ter uwer beschikking bij mij gereed liggen.

De Heer en Mevrouw Cau van Stellendam vertrouwen dat alsdan tevens door UwEd. gezorgd zal worden, dat zoowel thans als voor het vervolg aan de Voorwaarden waarop dit geschenk geschied worde voldaan, en alzoo bij het gebruik maken van een of ander door de eigenaars, de zorg zal mogen blijken die daaraan door UwEd. is besteed.

Het doet de Heer en Mevrouw Cau van Stellendam leed den overledenen van dat zijn verlangen bij deszelfs leven geen kennis aan UwEd. heeft gegeven, vermits alsdan welligt bij de begraffenis het graf in beter staat ware gevonden.

Intussen heb ik de Eer mij met hoogachting te noemen

UwEd. Dw Dienaar
(onleesbaar)

Fig. 5. Een leesbare transcriptie van de kennisgeving van het legaat

Het kerkhof aan de Lookwatering

L.M. van Velzen

Inleiding

Een niet onbelangrijk gedeelte van de oppervlakte van de gemeente Schipluiden is afkomstig van de in 1921 opgeheven gemeente Hof van Delft.

Bij deze opheffing werd maar een klein gedeelte aan Delft toebedeeld. Dat was ongeveer de helft van de Voordijkshoornse Polder en een strook ten zuiden van de Krakeelpolder, tussen de Schie en de spoorbaan Delft - Rotterdam.

Het uitgestrekte plattelandsgedeelte ging bijna geheel naar Schipluiden. Dat was grofweg bijna geheel Abtswoude plus het gebied van de Voordijkshoornse Polder t/m de Groeneveldse Polder en vanaf de lijn Zweth - Kastanjewetering tot de lijn Woudseweg - Kickert.

De gemeente Schipluiden kwam op deze wijze in het bezit van een aantal wegen, bruggen, enz. maar ook van een openbare school (nu de Rijstuin) en van een openbare begraafplaats. In dit artikel wordt op de geschiedenis van deze begraafplaats ingegaan.

De stichting van een nieuwe begraafplaats

In 1869 kwam er een wettelijke regeling, tengevolge waarvan de gemeente Hof van Delft werd verplicht een openbare begraafplaats te stichten. Het gemeentebestuur had zo haar twijfels over de noodzaak hiervan. De gemeente was wel uitgestrekt, namelijk bijna 2200 ha, maar telde ternauwernood 1200 inwoners. Voor het plattelandsgedeelte was er het kerkhof van de R.K. kerk bij Hodenpijl en dat van de Hervormde kerk in 't Woudt. De bewoners van het meer stedelijk gedeelte waren in het algemeen op Delft georiënteerd.

Zich overhaasten deed het gemeentebestuur niet, maar op de duur moest er toch wel wat gebeuren. Er werd tenslotte een perceel grond aangekocht, groot 1420 m², kadastraal bekend onder sectie B nr. 454, gelegen achter de Noordhoorn in de gemeente Hof van Delft.

Het terrein is thans nog gemakkelijk te traceren. Het heet daar nu Lookwatering en het woonhuis met huisnummer 58 is op het voormalige kerkhof gebouwd.

Op 23 september 1873 werd de aanleg van de begraafplaats openbaar aanbesteed. Het bestek waarnaar het werk moest worden uitgevoerd, is bewaard gebleven en hieruit blijkt wel dat het gemeentebestuur de intentie had er iets moois van te maken. Er moest rondom het kerkhof een behoorlijke sloot worden gegraven en over het gehele terrein moest een laag duinzand worden aangebracht ter dikte van 1,30 m. De voorgeschreven beplanting omvatte 24 iepenbomen, 100 zware schietwilgen, 12 zilversparren en 4 treurwilgen.

Op de dam moest een degelijk houten hek worden gemaakt met een doorgang van 2,50 m. De hekpalen moesten van eikenhout zijn, breed 20 x 20 cm en lang 3,25 m.

Op het terrein moest een zogenaamd baarhuis worden gebouwd, groot ± 4 x 5,5 m. Opgemetseld met ijsselsteen, met een beschoten kap en met pannen gedekt. De vloer moest eveneens worden gemaakt van ijsselsteen.

De laagste inschrijver was Arnoldus IJsbrand Haagen, meester metselaar te Wateringen, met een bedrag groot f 1549,-.

In het voorjaar van 1874 kwam het werk gereed. Er werden onder meer tarieven vastgesteld voor grafrecht. En toen maar wachten op klanten, maar die waren schaars. In vijftientig jaar werden slechts enkele drenkelingen op het nieuwe kerkhof begraven. Een verslag uit die tijd laat ons weten dat er tot 24 juni 1899 "nog nimmer enig lijk waarvoor rechten zijn betaald, op de algemene begraafplaats is begraven".

Overigens vielen de onderhoudskosten van het kerkhof ook wel mee. Die bedroegen volgens hetzelfde verslag, gerekend over de laatste vijf jaren, gemiddeld f 12,74⁵ per jaar.

Verval en einde van de begraafplaats

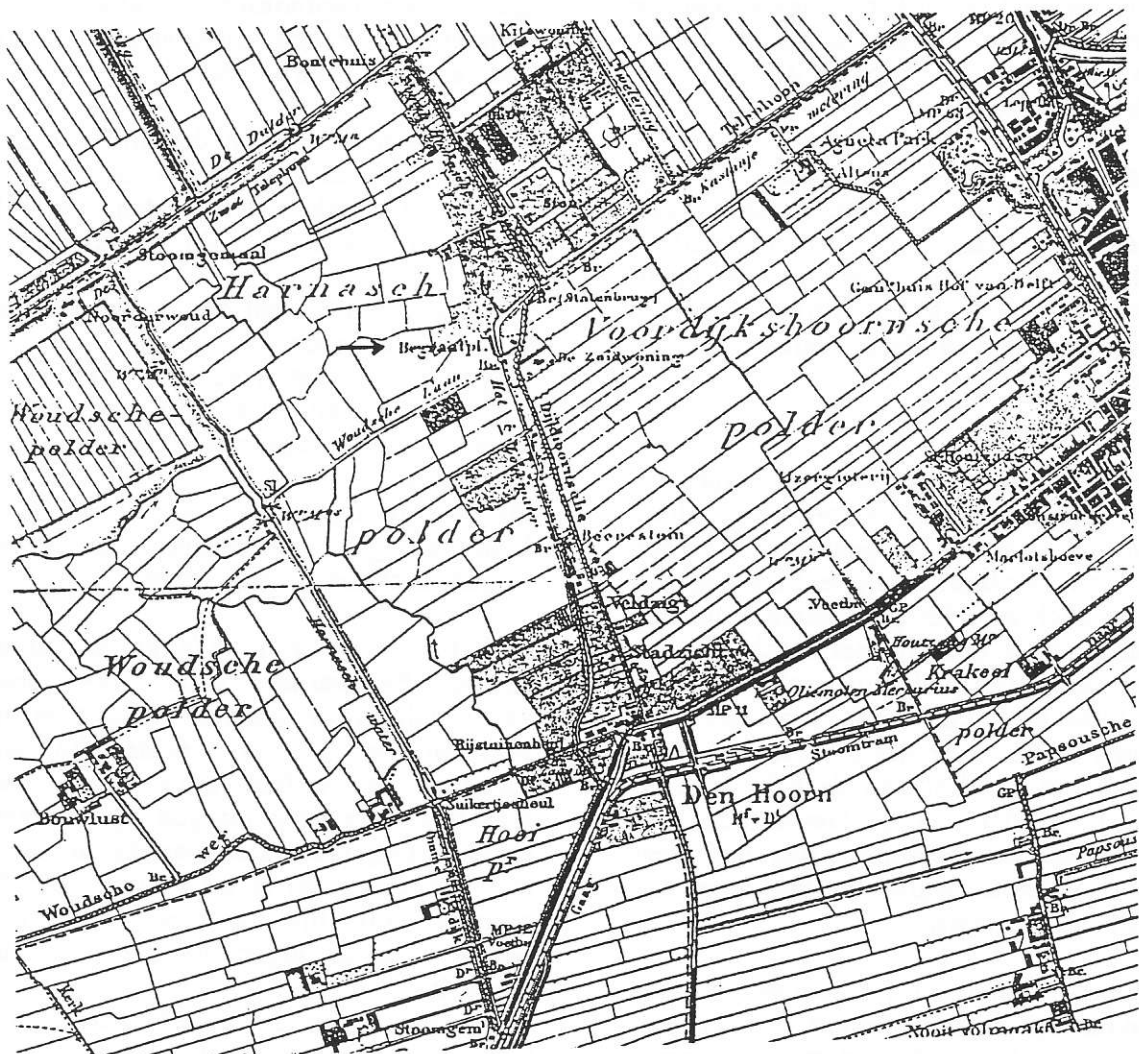
Daarna raakt het kerkhof in de vergetelheid. Er zijn aanwijzingen dat er tussen 1900 en 1920 "slechts enkele zwervers en drenkelingen" zijn begraven.

In 1921 wordt het kerkhof eigendom van de gemeente Schipluiden, maar dat verandert niets aan de feitelijke situatie. Op 19 december 1922 besluit het College van Burgemeester en Wethouders van Schipluiden de *Algemene Begraafplaats aan de Lookwatering* met ingang van 1 januari 1923 gesloten te verklaren. Het besluit noemt als reden "dat sinds deze begraafplaats tot de gemeente Schipluiden (1 januari 1921) is komen te behoren, geen lijken zijn begraven". Bovendien bezat de gemeente Schipluiden reeds een algemene begraafplaats die voldoende ruimte bood voor het begraven.

Nog eenmaal komt het kerkhof in het nieuws. Dat was in 1925, toen de gemeente Schipluiden in de problemen kwam met de huisvesting van enkele gezinnen. Een gezin werd toen ondergebracht in het baarhuisje. Dat was ook in die tijd toch wel een vrij ongewone situatie, die zelfs de landelijke pers haalde.

Nadat de gemeente Schipluiden voor dit gezin een andere oplossing had gevonden, werd het kerkhof een geliefde speelplaats voor de jeugd uit de directe omgeving.

In 1940 werd het terrein verkocht aan de familie Arkesteijn, die er een rietmattenschuur op liet bouwen. En dat was het vrij roemloze einde van de openbare begraafplaats van de gemeente Hof van Delft.

De ligging van het voormalige kerkhof aan de Lookwatering (→).

Kaartfragmenten van de bladen 459 en 480 van de topografische kaart van het Koninkrijk der Nederlanden. Schaal 1:25.000.

Verkend in 1874, herzien in 1880 en 1913, resp. 1899 en 1912.

Rechts:

Een zeldzame foto van het terrein van het voormalige kerkhof aan de Lookwating (omstreeks. 1934).

Het toegangshek is reeds verdwenen. Van het kerkhof is nog slechts een enkele boom over (de meeste bomen van het kerkhof zijn in 1924, op verzoek van Bram van Marrewijk, door de gemeente gerooid).

Het lage gebouwtje links is het restant van het baarhuisje. Het huis daarachter was het huis van Bram van Marrewijk.

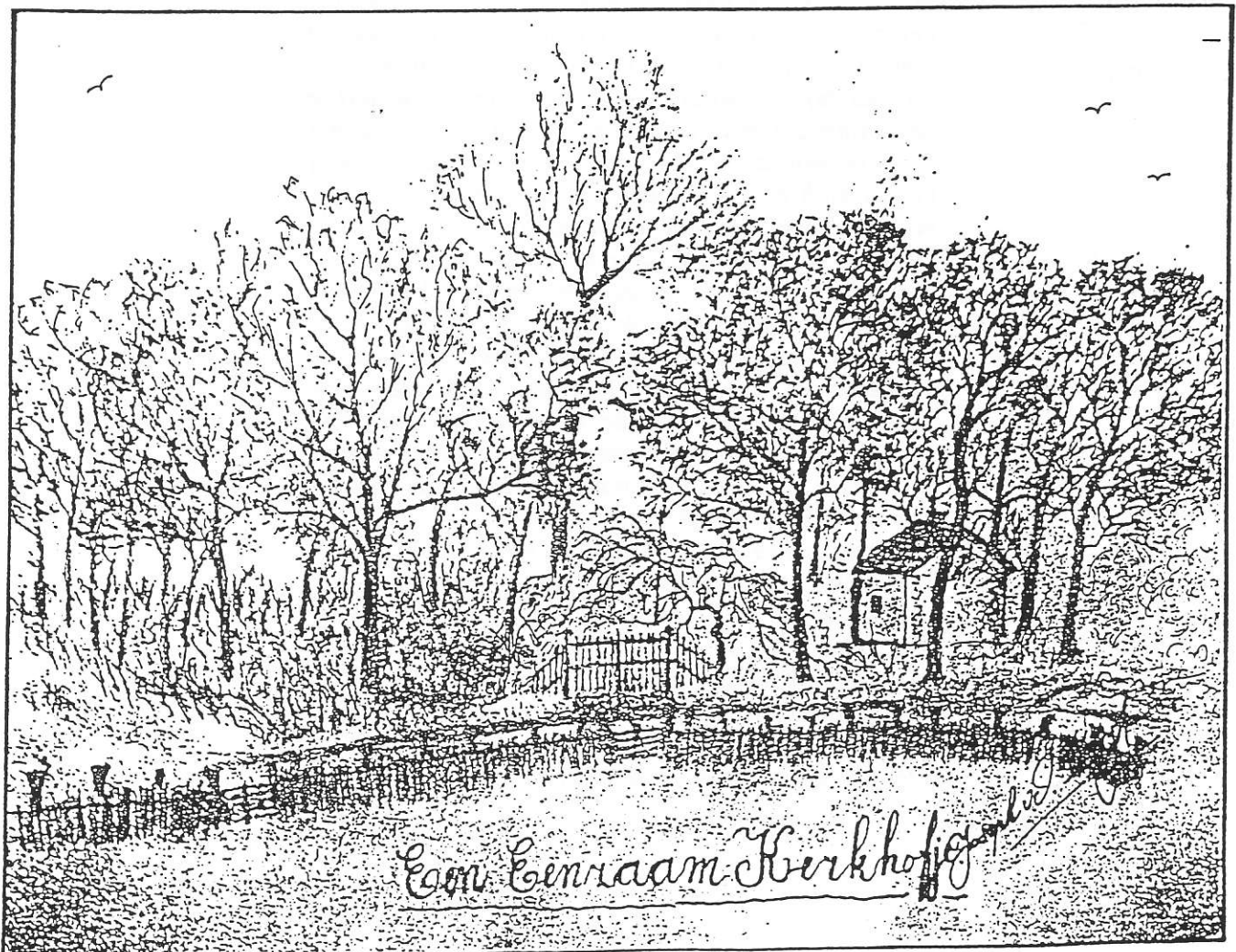
Het huis rechts is het stamhuis van de familie G. van Marrewijk. Dit huis is tijdens de oorlog afgebroken om schootsveld te maken.

Onder:

Het kerkhof aan de Lookwating te Den Hoorn.

Pentekening van Joseph v.d. Kroft, Den Hoorn (waarschijnlijk jaren twintig).

Een dramatisch ongeluk

L.M. Varekamp

In Schipluiden is in 1884 een heel erg ongeluk gebeurd waar jaren later nog over werd gesproken. Op zondag 5 oktober zijn zes mensen na een bezoek aan familie in Schipluiden in de vaart terecht gekomen. Twee mannen en een kind konden worden gered, maar de overige drie zijn verdronken. De heer A. de Bruyn vroeg mij of ik kon nagaan of er iets in de Delftsche Courant over dat dramatisch ongeluk heeft gestaan.

In het Delftse Gemeentearchief wordt de Delftsche Courant van die tijd bewaard en op microfiches kan men die kranten lezen. Na enig zoeken vond ik de krant van 7 oktober, waarin ik las hoe het ongeluk is gebeurd. In de krant van 12 oktober staat een uitgebreid verslag van de begrafenis. Beide gebeurtenissen zijn zo uitvoerig in de krant beschreven dat ik deze stukjes letterlijk heb overgenomen. In de krant van 7 oktober 1884 staat:

" - Men schrijft ons uit Schipluiden:

Gisteren-avond had alhier een treffend ongeluk plaats. De weduwe Hamel, uit Kralingen, die zich sedert Donderdag jl. alhier heeft gevestigd, had bezoek ontvangen van eenige harer kinderen uit Rotterdam en Kralingen, met wie zij de dag gezellig doorbracht. Toen de familie des avonds met een met een hit bespannen wagentje zou huiswaarts keeren, schrikte niet ver van het woonhuis de hit van een zandhoop en week zóó onverwacht en snel uit, dat hij met rijtuig en al in de breede watering nederstortte. Onder aanhoudend hulpgeroep was het de personen, die in het rijtuig waren gezeten, nog gelukt zich boven op den kap te werken, toen een nieuwe beweging van het paard het wagentje deed kantelen en allen in de diepte verdwenen.

Inmiddels waren eenige personen toegeschoten, die zooveel zij vermochten de hand tot redding uitstaken. Een van hen, die zwemmen kon, - 't was de molenaar J. Beek, - ging te water en slaagde erin achtereenvolgens twee der mannen en een kind levend aan de kant te brengen. Eerst een kwartier later vond men de lijken van de vrouw van Hamel, van diens kind en van zijn broeder.

Niettegenstaande de beide in aller ijl ontboden geneeskundigen verschillende pogingen in het werk stelden om de levensgeesten bij de drenkelingen op te wekken, kwam men toch na een uur tot de droevige ervaring, dat men slechts den dood kon constateren. Drie personen, een man, een drieëntwintigjarige vrouw en een kindje van een jaar verloren alzoo bij dit ongeval het leven."

" - Men schrijft ons uit Schipluiden dato 9 oktober:
Wreed spel van het lot. Gisteren een omgang der vroolijk snappende jeugd op weg naar het bruidsfeest, - heden een zwijgende stoet zich langzaam voortbewegende naar den doodenakker. Toen vreugde en gezang, - nu diepe weemoed, - troostlooze rouw! Er zal wel niemand in onze gemeente zijn geweest, die het vlijmende dezer tegenstellingen niet heeft gevoeld nu hij getuige was van de begrafenisplechtigheid der slachtoffers der ramp van jongstleden Zondag. Trouwens het gezicht van dat tweetal lijkbaren, waarvan de eene de drieëntwintigjarige moeder met haar kind in den arm, en de andere den jongeling droeg, beide met bloemkransen gesierd - kon niet anders dan zelfs op den minst gevoelige een diepen indruk maken. Met de familie hadden zich een groot aantal ingezetenen om de groeve vereenigd. Onder hen bevonden zich de burgemeester, de predikant en een der geneesheeren. Toen de beide lijken in het graf waren nedergelaten richtte onze leeraar ds. Winckel een ernstig woord tot den zwaarbeproefden echtgenoot en diens overige nabestaanden. Hij wees op de zwaren slag, die zoo plotseling de teederste banden had van een gerukt, op de onpeilbare wonde, waarvoor geen woorden van menschen zelfs niet die van den evangeliedienaar den balsem der troost konden geven. Doch bij alle wederwaardigheden des levens bleef het de plicht van den sterveling de hand Gods op te merken. Mochten allen dat erkennen en vrede vinden bij de gedachte dat Hij die de bode der verschrikking, ook de macht bezit den sterveling, door de vreze des doods gejaagd en geplaagd, het eeuwige leven te schenken. Was het geen ontzaglijke roepstem die uit het geopende graf tot alle aanwezigen kwam en moest niet een ieder zich afvragen wat hem dan toch wel had onderscheiden, dat hij tot hiertoe gespaard bleef, terwijl dit drietal plotseling, aan teedere veldbloemen gelijk, was weggerukt? Mocht de treffende gebeurtenis, die nog aller gedachten vervult, bij allen de overtuiging versterken van de broosheid van het leven en de ernstige vermaning in aller hart doen weerklinken: "Werkt zoolang het dag is, hebt de lendenen omgord en de kaarsen brandende."

Daarna nam het hoofd van het gemeentebestuur het woord om de algemeene deelneming te schetsen door het ongeval van laatstleden Zondag verwekt. Hij hoopte dat het medegevoel aan de zwaar

getroffen moeder doch vooral aan den onder het leed gebogen echtgenoot en vader eeniger mate tot troost mocht verstrekken.

Het slotwoord werd gesproken door den heer H.C.A. Koch uit Rotterdam, die zijn treurende vriend wees op de eenige bron van troost voor alle menschelijk lijden - nl. het woord van Hem die heeft gezegd: Ik ben de opstanding en het eeuwige leven, en hem vermaande zich in stille berusting in 's Heeren wil tegen het leed te sterken.

Getroffen door den ernst der plechtigheid en niet minder door het woord van de leeraar, verliet de menigte onder diepe stilte de begraafplaats."

Toen ik dit las probeerde ik er achter te komen wie de familie Hamel was en wie er verongelukt waren. De plaats van het ongeluk was bekend. De heer De Bruyn heeft mij verteld dat het ongeluk in de bocht van de weg bij de algemene begraafplaats was gebeurd. Zoals men kan lezen vond het ongeluk niet ver van het woonhuis van de familie Hamel plaats.

Uit het bevolkingsregister van Schipluiden blijkt dat op 30 september 1884 een familie Hamel uit Kralingen zich in de gemeente vestigde. Het gezin bestond uit mw. Anna Wilhelmina Hamel-Hamel, die weduwe was, haar zoon Cornelis, 19 jaar en haar dochters Anna Magdalena en Magdalena Jacomina, respectievelijk 18 en 17 jaar oud.

Jarenlang was er aan de Gaagweg voor de Korpershoeksebrug een scheepsmakerij. Scheepmakers Arij Blesgraaf stierf in 1881. Zijn weduwe verhuisde in 1884 naar Hof van Delft, waarna de familie Hamel in dat huis kwam wonen.

Het huis stond op de plaats waar in 1890 de heer Van Enthoven een buitenplaats bouwde (Gaagweg 4 t/m 12). Dit is het pand waarin jarenlang Garage Langstraat was gevestigd.

Wie zijn er die dag verdronken? Bij nazoeken in de overlijdensakten van de burgerlijke stand te Schipluiden vond ik op 5

oktober 1884 de overlijdensakte van een zoon van mw. Hamel, namelijk Willem Jacob Leonard Hamel, bijna 23 jaar, spekslager, geboren en wonende te Rotterdam, zoon van Johannes Coenradus Hamel en Anna Wilhelmina Hamel, en van haar schoondochter Helena Oliemans, 22 jaar, wonende te Kralingen, geboren te Schiebroek, echtgenoot van Johannes Wilhelmus Hamel, koopman te Kralingen, dochter van Bertus Oliemans en Johanna Cornelia van der Most en van haar kleinkind, Anna Wilhelmina Hamel, 1 jaar, geboren te Kralingen, dochter van Johannes Wilhelmus Hamel en Helena Oliemans.

Eén van de geredde mannen was haar zoon Johannes Willem en zijn kind, haar kleindochter Helena. Uit het bevolkingsregister blijkt dat de weduwnaar Johannes Wilhelmus Hamel, geboren te Rotterdam, op 16-9-1859 met zijn dochter Helena, geboren te Hillegersberg op 22-6-1881, op 1 november 1884 van Kralingen naar Schipluiden verhuisde en bij zijn moeder aan de Gaagweg ging wonen.

Mw. Anna Wilhelmina Hamel-Hamel overleed bijna 55 jaar oud op 15 augustus 1885. Zoon Cornelis ging op 2 april 1886 naar Utrecht, dochter Anna Magdalena vertrok 14-4-1886 naar Kampen, dochter Magdalena Jacomina 6-4-1887 verhuisde naar Voorburg en 12 december 1887 vertrok de weduwnaar met zijn dochtertje naar Rotterdam.